

**Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos
nacionalinės strategijos
projektas**

Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu
parengė:
doc. med. m. dr. R. Adomaitienė
Lietuvos kūno kultūros akademijos (LKKA)
Taikomosios fizinės veiklos (TFV) katedros
vedėja

IVADAS	3 psl.
I. TARPTAUTINIŲ DOKUMENTŲ IR MOKSLO DARBŲ PAGRINDINIŲ NUOSTATŲ APŽVALGA (specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos klausimais)	3 psl.
II. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ ASMENŲ UGDYMO LIETUVOJE SITUACIJOS ANALIZĖ	
1. Nacionalinės specialiojo ugdymo politikos ir jos atitikimo tarptautiniams specialiojo ugdymo reformos principams analizė	6 psl.
2. Pagrindinių sąvokų ir kategorijų specialiajame ugdyme paaiškinimai ir jų vartojimo aplinkybės (Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse)	13 psl.
3. Segreguoto ir integruoto ugdymo Lietuvoje statistiniai duomenys, jų analizė ir palyginimas su Europos valstybi; duomenimis	21 psl.
4. Mokytojų, dirbančių su specialiųjų poreikių moksleiviais (SPM), rėmimas, integruoto ugdymo sąlygomis (<i>Support of teachers working with special needs in mainstreamed education</i>)	25 psl.
5. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo finansavimas Vakarų Europos šalyse ir Lietuvoje	27 psl.
III. SPECIALIOJO UGDYMO REFORMOS STRATEGIJOS PRINCIPAI IR JOS ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS	
1. JTO numatytos neįgaliųjų lygių galimybių politikos įgyvendinimo strategijos priemonės, taikytinos įgyvendinant specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje	30 psl.
2. Lietuvos specialiojo ugdymo reformos strategijos tikslas ir jos įgyvendinimo principai	35 psl.
3. Specialiojo ugdymo reformos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje pagrindiniai uždaviniai ir priemonės	36 psl.
IV. LITERATŪROS SĄRAŠAS	40 psl.

IVADAS

Lietuvos nacionalinės politikos tikslas – Euro-atlantinė integracija – ir pasirašyti tarptautiniai dokumentai įpareigoja vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, vadovautis Europos Sąjungos teisiniais dokumentais, paisyti tarptautinių nuostatų ir bendrai priimtų rekomendacijų visose visuomenės gyvenimo srityse. Socialinė bei specialiųjų poreikių asmenų ugdymo politika privalo atitikti bendrą nacionalinės politikos kontekstą, t.y. būti grindžiamos tarptautiniais reikalavimais užtikrinant socialinę specialiųjų poreikių asmenų apsaugą bei ugdymą(si) pagal jų gebėjimus ir interesus.

Specialiųjų poreikių asmenų (SPA) ugdymas turėtų būti neatskiriama integruota Lietuvos švietimo ir mokslo sritis bei sudaryti vieną svarbiausių neįgalių asmenų socialinės integracinės politikos dalį, apimančią formalųjį ikimokyklinį, pradinį, vidurinį ir profesinį ugdymą, aukštąjį išsilavinimą, suaugusiųjų švietimą bei jų neformalųjį ugdymą.

Kokybiškų švietimo paslaugų specialiųjų poreikių asmenims, besiuogdantiems drauge su bendraamžiais vieningoje švietimo sistemoje, teikimo užtikrinimas nėra vienalaikis (politiniai lozungai, deklaratyvios tėsinės nuostatos, visuomenės narių pasisakymai, teigiami pavyzdžiai ir t.t.), bet sudėtingas, ilgai trunkantis vyksmas, reikalaujantis konstruktyvių ir koordinuotų valstybės valdymo ir švietimą administruojančių bei jam talkinančių institucijų veiksmų bei pačios visuomenės sąmoningumo. Visuomeninės organizacijos, vienijančios specialiųjų poreikių asmenis, privalo ne tik kovoti dėl savo narių interesų, bet taip pat savo veiksmus derinti ir koordinuoti su vyriausybėmis organizacijomis.

Tradicinio medicininio-reabilitacinio segregacinio požiūrio pakeitimas į socialinį lygių galimybių integracinį modelį neįgalių asmenų ugdymo politikoje Vakarų demokratinėse valstybėse vyko ilgai (apie 30 metų), nes tam tikros socialinės grupės, iki tol turėjusios ekonominę naudą ir didelę įtaką valstybinėje švietimo politikoje, šiam procesui priešinosi, o jas palaikė didelė visuomenės dalis, kuri neįgalius asmenis tradiciškai laikė silpnais, nepilnaverčiais ir vertais gailėsčio, globos bei išmaldos žmonėmis. Tik paskutiniajame dešimtmetyje tarptautinės bendrijos organizacijos (JTO ir ES) tvirtai nusprendė įtakoti savo valstybių narių vyriausybes, reikalaujamos lygių teisių ir lygių galimybių neįgaliesiems piliečiams visose visuomenės gyvenimo srityse.

Nacionalinės strategijos parengimo tikslas - būtinybė paspartinti demokratinį valstybių pripažintos ir išmėgintos praktikoje specialiojo ugdymo politikos reformos diegimą Lietuvoje.

I. TARPTAUTINIŲ DOKUMENTŲ IR MOKSLO DARBŲ PAGRINDINIŲ NUOSTATŲ APŽVALGA (specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos klausimais)

JTO ir Europos žmogaus teisių dokumentų pagrindu Europos Komisija (EK), iš esmės susirūpinusi neįgalių asmenų socialine integracija 1986 metais parengė darbo dokumentą dėl Komisijos paslaugų, siekiant progreso neįgalių žmonių mokyklinės integracijos įgyvendinimo srityje (Working paper of the Commission Services on the progress in implementation the policy of school integration of handicapped people (1986)). 1992 metais EK, surinkusi duomenis apie mokyklinės integracijos pokyčius ES šalyse nuo 1986 metų, parengė Komisijos pranešimą dėl mokyklinės integracijos politikos įgyvendinimo progreso ES šalyse (Report of the Commission on the progress with regard to the implementation of the policy of school integration in the Member States (1988-1991)). Jame buvo pažymėta, jog esama pokyčių Europos šalių įstatymuose mokyklinės integracijos požiūriu, pateikta duomenų apie specialiųjų poreikių moksleivių (SPM) skaičių ir jų ugdymo(si) sąlygas ir integruoto bei segreguoto specialiojo ugdymo finansavimo skirtumus. Suabejota dėl atskirtų specialiųjų mokyklų būtinumo ir naudos, pripažinta individualaus ugdymo plano ar programos idėja, ugdant SPM, o taip pat pripažinta specialiųjų mokyklų galimybė

tapti specialiojo ugdymo paramos ir ekspertizės centrais, kuriuose būtų ugdomi tik turintieji labai didelių ugdymosi poreikių (12, 26).

Europos Sąjungos ministrų taryba ir Europos Komisija, siekdamos neįgalių žmonių lygių galimybių ir integracijos ugdymo srityje bei tolesnės tyrimų ir rekomendacijų plėtros, po SOKRATES vėliava rėmė HELIOS I (1988-1991) ir II (1993-1996) programas, kuriose gausiausiai dalyvavo aukštosios ES mokyklos (12, 34).

1994 gruodžio 15-17 d. Lisabonoje vykusiame HELIOS Europos šalių seminare, remiantis atliktais tyrimais, buvo pristatyti statistiniai duomenys bei tyrimų išvados apie įvairių šalių patirtį, integracijos koncepciją ir jos kokybę, neįgalių asmenų ugdymo lygybę ir kokybę integracijos sąlygomis, išteklių ir paramos centrų steigimą, jų veiklą ir organizaciją, ugdymo programų pritaikymą integruoto ugdymo sąlygomis ir t.t. (34).

1993 m. gruodžio mėn. Jungtinių tautų organizacija (JTO) priėmė dokumentą savo narių vyriausybėms – Neįgaliųjų lygių galimybių bendrąsias taisykles (51), kurias ratifikavo Lietuva ir kurių šeštojoje taisyklėje aiškiai įvardijama vyriausybių ir jų švietimo valdymo institucijų atsakomybė užtikrinti neįgaliųjų asmenų ugdymąsi integracijos forma, jo įjungimą planuojant bendras valstybines švietimo programas bei bendrą mokyklų organizacijos sistemą, o taip pat integruoto ugdymo aprūpinimą bendrojo lavinimo mokyklose ir kt. 7 taisyklėje pabrėžiama, kad šalių vyriausybės privalo aktyviai remti ir užtikrinti lygias teises ir galimybes neįgalių asmenų profesiniame rengime pagal jų galias ir pasirinkimą, siekiant jų įsijungimo į bendrą darbo rinkos sistemą.

1993 m. UNESCO priėmė dokumentą (52), kuriame nurodyta strateginės integruoto specialiojo ugdymo nuostatos, apimančios įstatymų leidybą, administravimą, aprūpinimą, ankstyvąjį specialųjį ugdymą, specialistų rengimą, mokslinius tyrimus ir t.t.

1994 m. birželio 7-10 d. Salamankoje vykusioje konferencijoje, organizuotoje UNESCO ir Ispanijos vyriausybės, dalyvaujant 92 pasaulio šalių vyriausybių bei 25 tarptautinių organizacijų atstovams, priimta Salamankos deklaracija, kurią pasirašė ir Lietuva, dėl specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos principų, politikos ir praktikos bei jo vystymo metmenų, remiantis integracijos principu (35, 53).

1996 m. Europos Komisija (EK) patvirtino naują strategiją, atitinkančią 1993 JTO standartines taisykles, ir paskelbė dokumentą dėl lygių neįgaliųjų galimybių ir naujos EK strategijos neigaliesiems (Equality of Opportunity for People with Disabilities – A New Community Disability Strategy 1996) (49). Pagrindinė atsakomybė už naujos neįgaliųjų strategijos įgyvendinimo veiksmus buvo paskirta ES narių vyriausybėms, atkreipiant pagrindinį dėmesį į tris naujos strategijos kryptis. 1) ES papildomos pagalbos veiksmai gali padėti geresniam ES šalių bendradarbiavimui ir neįgaliųjų politikos efektyvumo skatinimui paremiant pasikeitimą geros praktikos patirtimi, renkant ir panaudojant realią palyginamąją informaciją Europoje neįgaliųjų klausimais ir nustatant (identifikuojant) valstybių politikos efektyvius sprendimus; 2) EK skatina aktyvų neįgaliųjų visuomeninių organizacijų dalyvavimą neįgaliųjų socialinėje politikoje ir pripažįsta papildomą Europos paramą teikiant informaciją ir atveriant platesnius kelius jų dalyvavimui. EK remia Europos neįgaliųjų forumą ir numato biudžeto eilutę (B3-4111), kurios tikslas pagreitinti naujo Komisijos požiūrio prieš neįgaliųjų diskriminacijos ir lygių galimybių neigaliesiems įgyvendinimą dabar ir ateityje. Ši biudžeto eilutė įgalina EK finansiškai remti ir kontroliuoti Europos organizacijas, aktyviai dirbančias šia kryptimi; 3) EK akcentuoja neįgaliųjų integracijos politiką ir naują požiūrį į įvairių kliūčių, trukdančių neįgaliųjų pilnaverčiam dalyvavimui visose gyvenimo srityse, identifikavimą ir pašalinimą. Pati EK išipareigoja peržiūrėti savo socio-ekonominę politiką, programas ir projektus neįgaliųjų teisių ir jų poreikių apimtį požiūriu bei formuoti juose neįgaliųjų politikos komponentą.

Nauja Europos Komisijos neįgaliųjų strategija 1996 m. pabaigoje buvo politiškai patvirtinta Europos ministrų Tarybos rezoliucijoje (Resolution of the Council of Ministers, December 1996). Neįgalių asmenų ugdymas pateiktas kaip vienas iš 5 prioritetinių Naujos strategijos krypčių, pažymint jog atsisakoma tradicinio segregacinio požiūrio ugdyti neįgaliuosius specialiosiose mokyklose ir politiškai skatinama ir remiama jų integracija į bendro ugdymo institucijas.

Naujos Europos politikos neįgaliesiems rėmuose (The New Disability Policy Framework) (50) aiškiai konstatuojama, jog atsisakoma medicininio–reabilitacinio požiūrio neįgaliųjų politikoje, pilnai pripažįstant neįgalių asmenų skirtumus ir jų specialiuosius poreikius, jų lygias teises ir galimybes, atmetant segregacijos ir dezintegracijos politiką bei realiai šalinant kliūtis jiems įsijungti į visuomenę (*inclusion*) plačiame socialinių ir ekonominių santykių bei politikos kontekste.

Plačiai žinomuose moksliniuose leidiniuose (Disability and Society; European Journal of Special Needs Education) Europos ir JAV mokslininkai (11, 14, 24), sekdami auksčiau minėtų dokumentų nuostatomis ir remdamiesi mokslinėmis teorijomis, 1998 m. atliko plačius tarptautinius palyginamuosius visų pasaulio žemynų įvairių valstybių tyrimus, nustatydami specialiojo ugdymo reformos bendrumus ir skirtumus. Labai plačiame apžvalginiame tiriamajame darbe 1997 m. Loxley ir Thomas (23) nustatė ir pateikė pagrindinius kriterijus, leidžiančius įvertinti įvairių, skirtingų savo ekonomika ir kultūra šalių specialiųjų poreikių asmenų integruoto ugdymo reformos politikos struktūrą ir jos įgyvendinimo galimybes.

Europos Specialiojo ugdymo plėtros agentūra (The European Agency for Development in Special Needs Education), pripažinta ir remiama 18 Europos valstybių (15 ES šalių, Islandija ir Švedija) bei Europos Komisijos, 1998-1999 metais, remdamasi JTO, UNESCO dokumentais, Europos Komisijos patvirtinta nauja strategija ir moksliniais tyrimais bei atlikusi savo palyginamuosius tarptautinius tyrimus, parengė ir išleido 4 leidinius (26, 27, 39, 40). Juose pateikiamas integruoto (*integration*) ir inkliuzinio (*inclusion*) ugdymo sąvokų bei specialiojo ugdymo (*special education*) ir specialiųjų poreikių asmenų ugdymo (*special needs education*) sąvokų aiškinimas ir jų vartojimas. Parodoma 17 Europos šalių politika ir praktika specialiojo ugdymo reformos srityje, plačiai pateikiant statistinius SPA ugdymo duomenis, atitinkamų įstatymų leidybos, vadovavimo, integruoto ugdymo organizavimo ir vertinimo, specialistų rengimo ir integruoto ugdymo aprūpinimo aspektus, akcentuojant naują specialiųjų mokyklų vaidmenį joms tampant paramos centrais. Nurodomos dažniausiai pasitaikančios kliūtys ir galimas pasipriešinimas vykdam nacionalinę SPA ugdymo reformą. Pateikiami įvairūs specialiojo ugdymo finansavimo modeliai, atsižvelgiant į jų poveikį skatinant ar trukdant vykdyti integruoto SPA ugdymo reformą, nurodomos skirtingų finansavimo modelių teigiamos ir neigiamos pusės, bei atitinkamų kontrolės priemonių būtinumas siekiant efektyvaus finansų panaudojimo.

Auksčiau pateikta rašytinių dokumentų apžvalga parodė, jog paskutiniajame XX a. dešimtmetyje JTO, UNESCO, EK, Europos nevyriausybinų organizacijų ir mokslininkų pastangomis buvo sukurta naujos specialiojo ugdymo reformos politikos strategija, pateikiant visus galimus strategijos aspektus bei jų apibendrintus modelius, o taip pat skirtumus ir specifiką Vakarų demokratinėse valstybėse.

Lietuva, būdama JTO nare, norėdama artimiausiu laiku integruotis į ES, ratifikavusi bei pasirašiusi atitinkamus tarptautinius dokumentus specialiojo ugdymo reformos srityje ir būdama stebėtoja Europos Specialiojo ugdymo plėtros agentūroje, turėtų, priešingai negu buvo iki šiol, specialiojo ugdymo politikoje vadovautis JTO ir ES pripažintos aiškos strategijos nuostatomis ir siekti jas įgyvendinti. Specialiojo ugdymo reformos negalima atmesti, argumentuojant bloga ekonomine situacija Lietuvoje, nes integracinė specialiųjų poreikių asmenų ugdymo politika reikalautų mažiau resursų nei dabartinė – segregacinė, jeigu būtų parengta ir vykdoma nacionalinė specialiojo ugdymo reformos strategija, koordinuojami atitinkamų vyriausybinių ir nevyriausybinių institucijų veiksmai ir atsakomybė šioje srityje, bei kontroliuojamas valstybės biudžeto ir

tarptautinių organizacijų lėšų, dabar skiriamų neįgalųjų socialinei politikai vykdyti, tikslingas panaudojimas.

II. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ ASMENŲ UGDYMO LIETUVOJE SITUACIJOS ANALIZĖ

1. Nacionalinės specialiojo ugdymo politikos ir jos atitikimo tarptautiniams specialiojo ugdymo reformos principams analizė

Nors Lietuvos įstatymų (17, 18, 21, 22) kai kurios nuostatos deklaruoja progresyvios specialiojo ugdymo reformos (SUR) politiką, pripažįstant integracijos principą, suteikiant galimybes bei sudarant sąlygas specialiųjų poreikių asmenims ugdytis įvairių pakopų bendrojo lavinimo įstaigose pagal jų sugebėjimus ir galias, tačiau šių progresyvių nuostatų realizavimas yra neįmanomas jeigu, kaip tai yra akcentuojama išsamiuose moksliniuose tyrimuose, nėra tinkamos specialiojo ugdymo valdymo, organizacijos ir praktikos strategijos. Mokslininkai nurodo aštuonias strategines sritis, kurių požiūriu turėtų būti analizuojama progresyvios SUR įgyvendinimo galimybė kiekvienoje šalyje (23).

Todėl specialiojo ugdymo politika šiame projekte analizuojama, atsižvelgiant į Lietuvos teisinių aktų nuostatų bei realios situacijos sistemoje atitikimą tarptautiniams reikalavimams šiais strateginiais SUR politikos įgyvendinimo aspektais: 1) Ugdymo sistemos dualizmas (*Systemic dualism in education*); 2) Centralizacijos/decentralizacijos santykis (*Centralization/Decentralization*); 3) Procedūralizmo lygis (*Excessive proceduralism*); 4) Demokratizacija ugdymo sistemoje (*Democratization in education*); 5) Tinkamo profesionalumo būtinybė (*Imperative of proper professionalization*); 6) Tinkamas išteklių panaudojimas (*Availability of resources*); 7) Kliento (ugdymo paslaugų gavėjo) interesų pirmiaeiliskumas – buvimas centre (*Customer centredness*); 8) Atskirtų tarpusavyje veiksmų augimas įgyvendinant politiką (*Disjointed incrementalism in policy implementation*).

1) Lietuvoje egzistuoja tipiškas dualizmas ugdymo sistemoje. Bendrojo ir specialiojo ugdymo (specialiosios mokyklos ir pensionatai) sistemos yra atskirtos nuo kitų švietimo įstaigų, nes turi skirtingus finansavimo šaltinius, skirtingą priklausomybę ir kontrolę, atskirtos ugdymo priemonės, abiejų sistemų profesionalai nebendruoja tarpusavyje.

Dviejų bendrojo ir specialiojo ugdymo politiką reglamentuojančių Lietuvos įstatymų nuostatose (Švietimo ir Specialiojo ugdymo) sunku rasti integracinį tarpusavio ryšį.

Švietimo įstatyme (22), kalbant apie ugdymo sistemą, net neužsiminta nei apie integruoto ugdymo būtinybę, nei apie LR Vyriausybės ar Švietimo ministerijos atsakomybę už integruotą specialiųjų poreikių asmenų ugdymą įvairiuose jo lygiuose.

Tai neatitinka Salamankos deklaracijos naujo mąstymo nuostatų (53), jog Vyriausybės privalo pripažinti integruotą ugdymą, kaip sudedamąją nacionalinės ugdymo strategijos dalį, palaikyti inkliuzinio ugdymo principą ir objektyviai remti specialiojo ugdymo, kaip sudedamosios bendrojo ugdymo dalies, vystymąsi, teikti ugdymo paslaugas bendrojo ugdymo institucijose visiems, tame tarpe ir specialiųjų poreikių turintiems asmenims, nukreipiant juos į segreguotas specialiojo ugdymo institucijas ar klases tik išimties atvejais, jeigu įsitikinama, jog integracija negali patenkinti jų lavinimosi ar socialinių poreikių arba tai tiesiogiai pažeidžia kitų asmenų ugdymo teises.

Specialiojo ugdymo įstatymo (21) valdymo strategiją reglamentuojančiose nuostatose (35, 36, 37 ir 36 str.) taip pat neakcentuojamas integruotas specialiųjų poreikių asmenų ugdymas, bet tik apibrėžiama ministerijų, apskrities viršininko ar savivaldybių kompetencija segreguotų specialiojo ugdymo institucijų atžvilgiu, tuo įstatymiškai užtikrinant ir patvirtinant dualizmą nacionalinėje ugdymo sistemoje.

Esant tokiai dualistinei ugdymo valdymo sistemai, Specialiojo ugdymo įstatymo nuostatose (12 ir 13 str.) nurodyta specialiųjų poreikių asmenų integruoto bendrojo lavinimo, profesinio rengimo ir aukštojo mokslo galimybė tampa tik teisine deklaracija, kurios visuotinas įgyvendinimas praktiškai neįmanomas, ir šia teise pasinaudoti gali tik pavieniai neįgalūs asmenys ir tik atskirose ugdymo institucijose, kurių vadovai mąsto progresyviau, negu Specialiojo ugdymo įstatymą rengę atsakingi asmenys.

2) Aiškus centralizacijos/decentralizacijos santykio (C/D) visoje specialiojo ugdymo sistemoje nustatymas, tiksliai nusakant vientisą hierarchinę sistemą, atsakomybės ir funkcijų pasiskirstymą tarp valstybės, savivaldybių ir įvairaus lygio ugdymo institucijų bei kitų organizacijų, tiesiogiai teikiančių ugdymo paslaugas, yra vienas iš svarbiausių strateginių veiksnių siekiant vykdyti specialiojo ugdymo reformą (23, 26, 27, 34). Šioje srityje Lietuvos teisiniuose ir norminiuose dokumentuose bei jų nuostatų vykdymo kontrolėje yra chaosas:

Specialiojo ugdymo įstatyme (21) C/D santykiai apibrėžiami ne hierarchiniu, bet teritoriniu arba žinybiniu principu. Pačių ugdymo institucijų atsakomybė, funkcijos ir teisės šiame įstatyme legaliai net neįvardintos, viską (išskyrus atsakomybę) paliekant teritoriniu principu pasiskirsčiusioms centrinio valdymo struktūroms (35,36,37 ir 38 str.). Vyriausybei paskirta net švietimo įstaigų pritaikymo specialiųjų poreikių asmenims reguliavimo funkcija (26 str.), o bendrųjų ir specialiųjų dalykų mokymo planus, bendrąsias ir specialiąsias programas specialiųjų poreikių asmenims (vadinasi, jos visiškai skiriasi nuo bendrųjų ugdymo programų) turi patvirtinti arba jas aprobuoti net pati Švietimo ministerija (20 str.). Tai rodo visišką įstatymu įtvirtintą centralizaciją, teikiant specialiojo ugdymo paslaugas valstybinėse ugdymo institucijose. Tuo tarpu nevyriausybinių organizacijų joms suteiktomis specialiojo ugdymo teisėmis (28 str.) naudojasi visiškai decentralizuotai ir niekieno nekontroliuojamos savo įstatuose numatyta tvarka. Tą patį galima pasakyti ir apie neformalų suaugusiųjų specialųjį ugdymą (14 str.)

Net aukščiausiam centralizuotame lygyje nėra teisiškai reglamentuotos hierarchinės funkcijų pasidalijimo ir koordinacijos struktūros specialiojo ugdymo srityje.

3) Procedūralizmo lygis nustatomas sugaišto laiko, specialistų kiekiu bei jų pastangų nauda ir finansinių resursų panaudojimu administruojant ir vertinant specialiųjų poreikių asmenų tinkamumą specialiojo ugdymo paslaugoms, lyginant su visų paminėtų faktorių indėliu, realiai teikiant specialiojo ugdymo paslaugas ugdymo institucijose (23).

2000 metais priimti 3 norminiai dokumentai (5, 41, 48) (reglamentuojantys specialiojo ugdymo skyrimo, specialiojo ugdymo komisijos sudarymo ir darbo organizavimo bei asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarkas), rodo, jog Lietuvoje egzistuoja didelis psichologinis-pedagoginis procedūralizmas administruojant ir kontroliuojant asmenų, turinčių įvairaus lygio kalbos, komunikacijos, elgesio ir intelekto sutrikimų, tinkamumą specialiojo ugdymo paslaugoms:

Steigiamos įvairių lygių (ugdymo institucijų, savivaldybių, apskrities ir Švietimo ministerijos) tokios pačios sudėties (psichologas, logopedas, specialusis pedagogas ir kt.) ir tas pačias pedagoginio-psichologinio įvertinimo funkcijas (net formos beveik analogiškos tik su kitokiu numeriu) atliekančios komisijos, tarnybos ir centrai vis kitokiu pavadinimu, kažkodėl leidžiant ugdymo institucijose esančioms Komisijoms vykdyti tik pradinį, o

aukščiau pagal politinį valdymą stovinčioms Tarnyboms – nuodugnų asmens specialiųjų poreikių vertinimą. Pradinio ir nuodugnaus testavimo turinio skirtumai ir metodikos neatskleidžiamos ir neįvardinamos (išskyrus kalbos vertinimą). Komisijų ir aukščiau stovinčių Tarnybų specialistų kvalifikacijos skirtumai taip pat neįvardinti. Todėl tokia specialiojo ugdymo skyrimo ir specialiųjų poreikių įvertinimo administravimo sistema, kurioje atliekami pakartotiniai asmens tyrimai neturint unifikuotų metodikų arba jas dubliuojant, nei dalykiniu, nei moksliniu, nei finansiniu požiūriu yra ne tik nenaudingi, bet ir žalingi, nes toks procedūralizmas vargina specialiųjų poreikių asmenis ir jų tėvus, nuvertina ugdymo institucijų pedagogų ir specialistų darbą bei mažina jų atsakomybę, nenaudingai atima labai daug specialistų laiko ir reikalauja daugybės kvalifikuotų specialistų, kurių neesant, jų vietas, ne paslaptis, užima administracijai įtinkantys žemesnės kvalifikacijos specialistai arba nespecialistai, t.y. atitinkamą postą užimantys pareigūnai.

Lietuvos norminiuose dokumentuose (9, 29, 42, 43), reglamentuojančiuose specialiųjų poreikių asmenų priėmimo į specialiojo ugdymo įstaigą bei moksleivių ugdymo namuose organizavimo ir specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo namuose ikimokyklinio amžiaus vaikams tvarką, teisiškai užfiksuota regėjimo, klausos ir fizinių negalių turinčių asmenų diskriminacija ir segregacija, nepripažįstant jokio šių asmenų pedagoginių-psichologinių ir pedagoginių-fizinių specialiųjų ugdymosi poreikių testavimo:

Nurodoma, jog asmenims, turintiems tik regos (aklumas, silpnaregystė), klausos (kurtumas, vidutinis ir žymus neprigirdėjimas), fizinių ar judėjimo sutrikimų (vidutinio ir sunkaus laipsnio cerebrinis paralyžius, vangus galūnių paralyžius, žymios galūnių deformacijos, sunkus stuburo iškrypimas, stuburo traumos, galintys judėti tik su kompensacine technika ir t.t) nereikia jokių specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo, Komisijos ar Tarnybos išvadų bei procedūrų (jokio procedūralizmo) ir pageidaujant tėvams ar globos įstaigos vadovui (jei vaikas našlaitis) jie gali būti patalpinami į segreguotą specialiojo ugdymo įstaigą gydytojų specialistų pažymos pagrindu, remiantis medicininiu-reabilitaciniu modeliu ir siekiant išlaikyti atitinkamas specialiojo ugdymo institucijas. Tuo pačiu medicininiu pagrindu, bet jau dvigubą segregaciją patiria ikimokyklinio amžiaus ankščiau minėtų specialiųjų poreikių vaikai, nukreipti ugdytis namuose, nes yra atskiriami net nuo tų pačių poreikių turinčių bendraamžių, todėl jų socializacijos bendruomenėje galimybės dar labiau sumažėja. Tai akivaizdžiai prieštarauja JTO ir ES specialiojo ugdymo reformos principams.

4) Demokratijos požiūris specialiajame ugdyme yra suprantamas kaip pačių specialiųjų poreikių asmenų ir jų tėvų (globėjų) teisės dalyvauti ugdymo vyksme lygiateisės partnerystės pagrindu, turėti realias ugdymo formos pasirinkimo ir atviros diskusijos dėl profesionalų sprendimų galimybes, priešpastatant jas kategoriškų profesionalų veiksmų ir jų sprendimų besąlygiškam pripažinimui (23).

Šie demokratijos principai deklaratyviai yra pripažįstami Specialiojo ugdymo įstatyme (21), suteikiant tėvams teisę “dalyvauti įvertinant vaiko specialiuosius ugdymo poreikius ir gauti išsamią informaciją apie įvertinimo rezultatus”, “dalyvauti vaiko ugdymo procese ir teikti siūlymus pedagogams ir švietimo įstaigos vadovams koreguoti pedagoginį procesą”, “dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą ir įstaigą”, o specialiųjų poreikių asmenims – teisę “pasirinkti gebėjimus atitinkančią ugdymosi formą ir įstaigą tėvams (globėjams) pritarus”.

Tačiau šie deklaratyvūs (tarptautiniuose reikalavimuose ir rekomendacijose būtini vykdyti) demokratijos principai yra arba panaikinami, arba jų neįmanoma įgyvendinti, dėl ankstesnių, bet dabar dar galiojančių, ir jau po Specialiojo ugdymo įstatymo priimtų, bet su juo nesuderintų norminių dokumentų:

- A.** Invalidų socialinės integracijos įstatymu (17) yra pripažinta ir veikiančiais norminiais dokumentais (46, 54) įtvirtinta nekvestionuojama medikų teisė priimti sprendimus dėl neįgalių asmenų atleidimo nuo egzaminų ir fizinio lavinimo užsiėmimų, dėl socialinio ir profesinio reabilitavimo priemonių, invalidų ugdymo, mokymo ir jų darbo pobūdžio sąlygų, kurie yra privalomi ugdymo ir mokymo įstaigoms, invalidams ir jų tėvams (globėjams ir rūpintojams), visiškai panaikina bet kokius demokratijos principus specialiųjų poreikių asmenų ugdymo srityje. Net Socialinių reikalų ir darbo ministerijos priimtoje ir 2000 m. vasario 12 d. Vyriausybės parvirtintoje “Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepcijoje” (13) numatomas demokratijos principų nesilaikymas, nurodant “darbingumo netekimo laipsnį nustatyti, vadovaujantis tik asmenis gydančių gydytojų, profesinės reabilitacijos ir kitų specialistų pateiktais dokumentais, pačiam asmeniui tiesiogiai nedalyvaujant”.
- B.** Tėvų ir globėjų demokratinė teisė gauti išsamią informaciją ir dalyvauti įvertinant jų vaikų, turinčių tik regėjimo, klausos ir fizinių negalių, specialiuosius ugdymosi poreikius, oficialiai net nepripažįstama, nes norminiuose dokumentuose (5, 41, 48) net neįvardinti tokių asmenų specialiuosius poreikius galintys nustatyti atitinkami specialistai (taikomosios fizinės veiklos, tiflopedagogai, surdopedagogai) ir šiems specialiųjų poreikių asmenims rekomenduojama ugdytis specialiosiose mokyklose (29, 42, 43) arba paliekami ugdytis namuose, remiantis vien tik gydytojų nustatytais diagnozėmis (medicininis modelis).

5) Profesionalumo būtinybės aspektas specialiajame ugdyme plačiąja prasme yra suprantamas visų specialiojo ugdymo paslaugų ir atsakomybės už jas perdavimu ugdymo institucijoms ir jose dirbantiems specialistams, užtikrinant jiems ilgalaikę ir pastovią komandiniu–integroutu metodu dirbančių profesionalių pagalbą bei akcentuojant ugdomų asmenų specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimą (23, 39).

Šis tarptautiniu mastu ir profesiniu požiūriu pripažintas profesionalumo imperatyvas specialiajame ugdyme Lietuvoje bandomas spręsti arba nepilnai, arba labai vienusiškai arba, atvirkščiai, oficialiai siaurinant tiesiogiai ugdymo paslaugas teikiančių specialistų pareigas ir atsakomybę, arba iš viso nepripažįstant kai kurių profesionalų bei teisiniais norminiais dokumentais įtvirtinant neprofesionalumą:

- A.** Profesionalumo būtinybė Lietuvoje yra įstatymiškai užfiksuota tik intelektualiam specialiųjų poreikių asmenų ugdyme (21 šalt. 30 str.), visiškai nepripažįstant profesionalumo jų fiziniame ugdyme ir jį sąmoningai ignoruojant, nors ES ir kitose išsivysčiusiose Vakarų valstybėse profesionalumas neįgaliųjų taikomojoje fizinėje veikloje (TFV) yra ypatingai akcentuojamas. (Tai rodo trys Europos Komisijos remiami bendri projektai, vykdyti arba iki šiol vykdomi nuo 1996 m. LKKA Taikomosios fizinės veiklos katedroje: TFV Europinės studijų programos pilnas įgyvendinimas; Lietuvos studentų kasmetinės studijos Europos magistrų TFV programose Belgijoje bei trečius metus vykstantis Europos teminis tinklas suvienodinantis TFV studijas 24 Europos valstybėse).
- B.** Sutinkamai su profesinio komandinio darbo ugdymo institucijose tarptautiniais reikalavimais specialiojo ugdymo srityje (39), Lietuvoje norminio dokumento pagrindu (49) siekiama, kad būtų įsteigtos Specialiojo ugdymo komisijos (toliau Komisijos), teikiančios profesionalią pagalbą dirbantiems su specialiųjų poreikių asmenimis specialistams. Tačiau to paties dokumento 8.1 punkte ir kitų norminių dokumentų (5, 9, 43) nuostatose jau paneigiamas būtinas profesionalumo imperatyvas specialiajame ugdyme plačiąja prasme, kažkodėl paliekant ugdymo įstaigoje dirbantiems ir nuolat su ugdytiniais kontaktuojantiems specialistams atsakomybę tik modifikuotų ugdymo programų ir pradinio specialiųjų poreikių

vertinimo lygyje. Tuo tarpu aukščiau (administracijos požiūriu) stovinčios Pedagoginės psichologinės tarnybos (toliau Tarnybos savivaldybių ir apskrities lygyje), kurios betarpiškai nekontaktuojamos su ugdytiniais įpareigojamos tirti ir įvertinti specialiuosius poreikius bei rekomenduoti ugdymo metodus ar programos pritaikymą (pvz. rekomenduoti vaiką ugdyti pagal adaptuotą/as dalyko/ų programas) Tokiu būdu painiojamos specialiųjų poreikių asmenų ugdymo ir jo administracinės-kontrolės funkcijos specialiojo ugdymo politikoje.

- C. Profesionalumo specialiajame ugdyme imperatyvas paneigiamas norminiais dokumentais (28, 46, 54), kai medicinos specialistai, kurie neturi ne tik specialiųjų, bet ir bendrosios pedagogikos ar profesinio rengimo žinių, gali priimti kategoriškus ir visiems privalomus vykdyti sprendimus dėl specialiųjų poreikių asmenų (invalidų) fizinio lavinimo užsiėmimų, jų ugdymo ir mokymo sąlygų bei priemonių, jų profesijos, medicininės rehabilitacijos priemonėms priskirdami net alternatyvaus bendravimo, bendrosios komunikacijos ir profesinio rengimo veiklą.
- D. Profesionalumo aspektas, teikiant ugdymo paslaugas specialiųjų poreikių asmenims integruoto ugdymo institucijose Lietuvoje, yra teisiškai neįtvirtintas rengiant visus pedagoginio profilio specialistus aukštesiose mokyklose, nors tokios nuostatos yra beveik visose Europos valstybėse (39). Nei Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatyme (16), nei norminiuose dokumentuose dėl programų rengimo reikalavimų net neužsimenama apie būtinybę pedagoginio profilio specialybių studijų programose teikti bazinės specialiosios pedagogikos ir psichologijos žinias. Todėl, nors Specialiojo ugdymo įstatyme (21) ir yra tokia tarptautinius reikalavimus atitinkanti nuostata, bet ji nevykdoma, nes aukštosios mokyklos paklūsta tiesiogiai jų paslaugas reglamentuojantiems teisiniams aktams. Nuo 1995 m. visos aukštosios bei aukštesniosios mokyklos, rengiančios mokytojus ŠMM nurodymu įvedė 2-4 kreditų kursą specialiojo ugdymo klausimais, šis kursas pernelyg trumpas ir teorinis, taigi nesuteikia būsimiesiems mokytojams reikiamų žinių ir įgūdžių, būtinų ugdant specialiųjų poreikių moksleivius drauge su bendraamžiais.

6) Tinkamo valstybės išteklių panaudojimo principas, siekiant įgyvendinti specialiojo ugdymo reformą šalyje, yra suprantamas kaip subalansuota pertvarka, kurios tikslas yra vykdyti specialistų (žmogiškųjų ir intelektualinių išteklių), ugdymo priemonių, įrengimų ir kitų fizinių priemonių (fizinių išteklių) ir finansinių išteklių, sukaupitų specialiojo ugdymo institucijose, panaudojimą ir produktyvų perkėlimą į integruoto ugdymo institucijas. Šiame specialiojo ugdymo išteklių tinkamo panaudojimo pertvarkos vyksme privalomai įvertinama ir siekiama, kad pagrindinė dalis finansinių valstybės išteklių būtų panaudojama specialiųjų poreikių asmenų ugdymo, bet ne administravimo ar kitiems, kartais net su asmenų ugdymu nesusijusiems, tikslams (12, 23, 26, 27).

Lietuvoje šiuo požiūriu vykdoma politika neadekvati aiškiai išdėstytoms tarptautinėms rekomendacijoms specialiojo ugdymo klausimais:

- A. Nei Lietuvos įstatymuose, nei norminiuose dokumentuose neužsimenama apie specialiosiose mokyklose sukaupitų išteklių panaudojimą integruotame ugdyme, nors tai pabrėžiama beveik visuose moksliniuose ir tarptautiniuose metodiniuose informacijos šaltiniuose.
- B. Lietuvoje norminių dokumentų pagrindu (9, 43) siekiama išlaikyti nepakitusią buvusią specialiųjų mokyklų sistemą, kuriose ugdomi specialiųjų poreikių asmenys, turintys regėjimo, klausos ir fizinių negalių, net nenumatant specialiosiose mokyklose steigti paramos ir konsultacijų centrų, siekiant juose sukaupitų išteklių potencialą panaudoti integruotame ugdyme.
- C. Ugdymo skyrimas namų sąlygomis moksleiviams, turintiems pastovių funkcijos sutrikimų (29, 42), yra nepateisinamas nei ugdymo kokybės, nei specialistų

paskirstymo, nei valstybės ar savivaldybių finansavimo požiūriu. Be to, niekur jokiose valstybėse nenumatoma ir tarptautiniuose metodiniuose leidiniuose nerekomenduojama teikti tokias ugdymo paslaugas (išskyrus ankstyvosios korekcijos), nes tai labai brangi valstybei ir ugdymo požiūriu labai abejotina paslauga.

- D. Niekur oficialiai neskelbiami statistiniai ir neanalizuojami duomenys apie finansinius išteklius, reikalingus steigiant naujus labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų neformaliojo ugdymo institucijas, nediskutuojama apie galimas šių asmenų ugdymo alternatyvas.

7) Specialiųjų poreikių asmenų (SPA) interesų pirmenybė (buvimas centre) prieš kitų (valstybės, profesionalų ir tėvų) interesus yra vienas iš svarbiausių Specialiojo ugdymo reformos aspektų, kuris yra naudingas ne tik asmeniui, bet ir valstybei. Šis aspektas aiškinamas, jog SPA interesai apima ne tik jų ugdymo kokybę (įgyti išsilavinimą pagal sugebėjimus), bet ir jo reikšmę bei galimybes jį pritaikyti pasirenkant tolesnę veiklą visuomenėje, įgyjant kuo didesnę savarankiškumą ir gerinant savo gyvenimo kokybę. Neįgalių asmenų ir jų tėvų (globėjų) trumpalaikiai dabarties ir ilgalaikiai kuo savarankiškesnio asmens ateities gyvenimo visuomenėje interesai turi būti derinami valstybiniu, profesiniu ir šeimyniniu lygiais, prisiimant pilną atsakomybę visose trijose grandyse (23; 40).

Lietuvos specialiojo ugdymo politikoje nepakankamai keliamas klausimas apie SPA interesus, išskyrus Specialiojo ugdymo įstatyme (21 šalt. 4 str.) abstrakčiai deklaruojamą “ugdymo funkcionalumo” principą, kuriame asmens interesai plačiąja prasme nėra apibūdinti.

Pastaruoju metu vykdoma specialiojo ugdymo ir jo finansavimo nacionalinė politika neskatina paisyti labiausiai pažeidžiamų specialiųjų poreikių asmenų interesų tiek šeimoje, tiek bendro lavinimo institucijose, pirmenybę suteikiant specialiųjų poreikių asmenų ugdymui specialiosiose ugdymo institucijose:

- A. Specialiosiose ugdymo įstaigose vieno SPA finansavimas daugiau nei 10-12 kartų didesnis nei bendro lavinimo mokyklose, kuris yra aiškiai nepakankamas (drauge su bendraamžiais ugdomam SPM skiriama papildomai 10 procentų). Netobula ugdymo finansavimo sistema skatina šių asmenų tėvus (globėjus) tariamai “apsispręsti”, o bendrojo ugdymo institucijas “sutikti”, kad SPA būtų nukreipiami į specialiojo ugdymo institucijas, kurios yra ekonomiškai suinteresuotos priimti visus specialiųjų poreikių asmenis, nes nuo to priklauso jų “išlikimas” (tai viena iš svarbiausių literatūroje nurodomų priežasčių, trukdančių specialiojo ugdymo reformai visuomenėje (26)).

- B. Teisiniais dokumentais nereglamentuoti, nesuderinti ir nekoordinuojami tarp žinybų specialiųjų poreikių asmenų formaliojo segreguoto ir integruoto ugdymo, profesinio rengimo ir aukštojo mokslo ir neformaliosios ugdymo klausimai, o taip pat intelektualaus ir fizinio ugdymo atskyrimas specialiajame ugdyme grubiai pažeidžia jų teisėtus interesus tęstiniam ugdymui ir savarankiškam visuomeniniam gyvenimui, jau nekalbant apie šių interesų pirmenybę:

- Specialiojo ugdymo institucijas baigę ar jose tik segreguotomis sąlygomis gyvenę 19 -21 m. asmenys, iki tol valstybės lėšomis buvę pilnai aprūpinti, patenka arba į segreguotas globos institucijas kartu su seneliais, arba grįžta į jiems neįprastas šeimos sąlygas, kuriose santykiai su kitais šeimos nariais po ilgo gyvenimo atskirai yra labai problemiški;
- Specialiąsias mokyklas baigusieji normalaus intelekto specialiųjų ugdymosi poreikių asmenims, kurie mokėsi pagal bendrąsias programas tik ilgesnį laiką (pvz. aklieji, kurtieji), o kai kurie pagal modifikuotas, Valstybė kol kas nepakankamai užtikrina lygias galimybes siekti aukštojo ar aukštesniojo išsilavinimo (išlieka problematiškas aplinkos pritaikymas, aprūpinimas specialiosiomis mokymo ir kompensacinėmis priemonėmis bei technika);

- Normalaus intelekto moksleiviams, kurie mokėsi nors vieną dalyką pagal adaptuotą programą bendrojo lavinimo mokykloje (visiškos integracijos forma) užkirstas kelias skiekti mokslo antrojoje profesinio rengimo pakopoje;
- Specialiųjų programų pagrindu specialiosiose institucijose ugdyti moksleiviai taip pat turi nedidelį pasirinkimą įgyti patrauklią darbo rinkoje profesiją. Šiems moksleiviams sudarytos sąlygos ugdytis ir toliau specialiosiose profesinėse institucijose pagal specialiąsias programas arba pasinaudoti neformalaus užimtumo teise neįgaliųjų dienos centruose ar visuomeninėse organizacijose, nesuteikiant jokių realių perspektyvų ateičiai, o sprendžiant tik laikinas asmens ir jo artimųjų gyvenimo kokybę pagerinančias problemas.
- Atskyrus intelektualaus ir fizinio ugdymo sritis specialiojo ugdymo sistemoje, pastaroji tapo medikų priežiūros prerogatyva, pažeidžiant net ir labai sunkaus laipsnio regėjimo, klausos, fizinių ar intelekto negalių turinčių asmenų interesus taikomosios fizinės veiklos ir neįgaliųjų sporto srityje, kurie įgalintų juos vienodomis su sveikaisiais teisėmis atstovauti valstybę tarptautiniuose sporto renginiuose, jaustis pilnaverčiais visuomenės nariais ir spręsti savo gyvenimo kokybės klausimus.

8) Atskirtų tarpusavyje ir vienas kitam prieštaraujančių teisinių nuostatų augimas rodo gilėjančius prieštaravimus tarp progresyvios specialiojo ugdymo reformos politikos ir jos realaus įgyvendinimo, bei prieštaravimus tarp politikoje turinčių įtakos tam tikrų visuomenės grupių interesų ir naujos specialiųjų poreikių asmenų ugdymo ideologijos, kurie yra viena iš svarbiausių kliūčių bet kokiui progresui įgyvendinti (23).

Lietuvos politikoje tipiškas grupinių bei žinybinių interesų (tradicinio medicininio-reabilitacinio modelio išlaikymas) konfliktas su progresyvia specialiojo ugdymo ideologija (socialinio-ugdymo modelio kūrimas) išsivertino 1994 metais, kai Lietuvoje JTO Tipinių neįgalių asmenų lygių galimybių taisyklių originalas (51) buvo netiksliai išverstas į lietuvių kalbą (15) ir progresyvios labai svarbios lygių galimybių tarptautinės nuostatos specialiojo ugdymo politikos kūrime ir planavime bei ekonominėje politikoje (14 ir 16 taisyklės) tapo „neįgaliųjų reabilitacija, darant juos pilnaverčiais bei reabilitacijos programų būtinu finansavimu iš valstybinių regioninių ir vietinių biudžetų“. Taip pat 6 taisyklės apie neįgaliųjų ugdymą, netikslus vertimas visur praleidžiant aiškiai įvardintą originalo „integruotų institucijų“ terminą, rodo autorių norą integruotą ugdymą paversti segreguotu reabilitaciniu vyksmu.

R.Klimavičiaus, G.Žulio ir A.Krikščiūno 1994 metais parengtame JTO originalaus dokumento lietuviškame variante yra daugybė (įvado 17, 18, 19, 22, 23, 25, 27 punktai; 1 taisyklės 2 p.; 2 taisyklės 2, 3 p.; 3 taisyklės 2,3 p.; 4 taisyklės 1,2,3,4,5,6 p.; 5 taisyklės 2p.; 6 taisyklės 1,2 p.; 7 taisyklės 2, 3b,c, 6, 8 p.; 11 taisyklės 1, 2, 3, 5 p.; 13 taisyklės 4p.; 15 taisyklės 2, 3a,b p.; 16 taisyklės 2, 3 p.; 17 taisyklės 2, 4 p.; 18 taisyklės 3, 4, 5 p.; 19 taisyklės 2, 3, 4 p.; 20 taisyklės 1, 2, 3, 4 p. ir t.t.) netiksliai išverstų ir angliškos prasmės lietuvių kalboje neatitinkančių terminų, praleistų socialinės politikos prasmės labai svarbių nuostatų, papildomai įrašytų ir originale visai nevartotų terminų ir žodžių.

14 taisyklės (politikos kūrimas ir planavimas) 1 punktas. *‘States should initiate and plan adequate policies for persons with disabilities at the national level and stimulate and support action at regional and local levels’*. Vertimas, nieko bendro neturintis su originalu: *“Valstybės turi planuoti, kaip reabilituoti neįgaliuosius, padaryti juos pilnaverčiais žmonėmis”*;

16 taisyklės (ekonominė politika) 1 punktas. *“States should include disability matters in the regular budgets of all national, regional and local government bodies”*. Vertimas visiškai neatitinkantis originalo valstybinės politikos prasmės:

“Neįgalių žmonių reabilitacijos ir kitokios programos turėtų būti finansuojamos iš valstybinių regioninių ir vietinių biudžetų”.

Netiksliai išversto JTO dokumento pasėkoje nedaromos Invalidų socialinės integracijos įstatymo ir Sveikatos ministerijos norminių dokumentų nuostatų (dėl medicinos darbuotojų vyraujančios kompetencijos specialiojo ugdymo srityje) pataisos. Po 1994 metų priimtų naujų įstatymų ir norminių dokumentų nuostatos, kurias rengė skirtingos žinybos (Švietimo, Sveikatos, Socialinių reikalų ministerijos ir Kūno kultūros ir sporto departamentas), neįgaliųjų intelektualiojo ir fizinio ugdymo politikos srityje prieštarauja viena kitai, nes remiasi visiškai skirtinga reabilitacinio arba ugdymo modelių ideologija. Todėl vis didėja žinybinis nesuderinamumas specialiojo ugdymo politikoje, kurio nenutraukus apie realų Specialiojo ugdymo reformos įgyvendinimą neverta ir kalbėti.

Šiuo metu egzistuojanti nesuderinta (tarp Švietimo, Sveikatos ir Socialinės ministerijų) žinybinės priklausomybės specialiojo ugdymo politika sujaukia specialiojo ugdymo sistemą, atskirdama intelektualų specialiųjų poreikių asmenų ugdymą nuo jų fizinio ugdymo. Pirmajam bandoma pritaikyti (tai vyksta labai sunkiai) socialinį ugdymo modelį (21), o pastarajam – tipišką pasenusį ir tarptautiniame lygyje atmetą medicininį modelį (19 šalt. 21.3 str.; 32 šalt.9.12 punktas).

Dėl žinybinių funkcijų nesuderinimo ir nepasidalijimo vyriausybiname lygyje specialusis ugdymas, tame tarpe net profesinis neįgalių asmenų rengimas, Lietuvoje nėra įvardinti kaip socialinės paslaugos (20, 38) už kurių teikimo politikos formavimą atsakinga Švietimo ir mokslo ministerija.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija savo veiklos programoje ir Pasaulio banko paskolos panaudojimo socialinių paslaugų plėtros projektui veikloje (33, 36) panaudojo didžiules valstybės biudžeto ir Pasaulio banko lėšas segreguotų neformalaus neįgalių asmenų ugdymo, užimtumo bei reabilitacijos centrų (kuriuose teikiamos ugdymo ir profesinio rengimo paslaugos neregamentuojamos ir nekontroliuojamos) steigimui ar rekonstrukcijai, vietoje to, kad dalis lėšų būtų nukreipta formalaus profesinio neįgalių ugdymo organizavimui ir aprūpinimui bendrojo profesinio rengimo sistemoje.

Yra dar daugiau teisinių nuostatų prieštaravimų, kuriuos turėtų pastebėti ir rekomenduoti laiku keisti Lietuvos invalidų reikalų taryba pagal savo kompetenciją ir JTO nuostatas, kaip neįgaliųjų politikos koordinacinis organas Lietuvoje.

2. Pagrindinių sąvokų ir kategorijų specialiajame ugdyme paaiškinimai ir jų vartojimo aplinkybės (Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse)

- Dėl žodžių “integracija” (*integration*) ir “inkliuzija” (*inclusion*) reikšmių ir vartojimo

Nuo 1998 metų Europos valstybėse rekomenduojama atskirti integracijos ir inkliuzijos sąvokų vartojimą specialiųjų poreikių asmenų ugdymo sistemoje (26). “Integracijos” sąvoka vartojama kalbant apie specialiųjų poreikių asmenų ugdymo vietą, kai jie ugdomi kartu su savo bendraamžiais bendro ugdymo institucijose. “Inkliuzijos” sąvoka reikštų, jog specialiųjų poreikių asmenys yra ne tik ugdomi kartu su savo bendraamžiais, bet ir bendrų ugdymo programų pagrindu, kokybiškai jas individualizuojant ir pritaikant jų specialiesiems poreikiams.

“Inkliuzijos” sąvoka ugdymo sistemoje lietuvių kalboje iki šiol nebuvo vartojama ir pripažinta. Pvz. Salamankos deklaracijos lietuviškame vertime (35) anglų kalbos žodžiai “inclusive society” buvo verčiami “atvirosi visuomenė”, nors šis vertimas neatitinka tikrosios žodžių prasmės anglų kalboje.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijai reikėtų apsispręsti dėl savo specifinę prasmę turinčio anglų kalbos žodžio “inclusion” vertimo į lietuvių kalbą (arba sulietuvinti anglišką žodį, arba surasti

jo naują analogą lietuvių kalboje), nes realiai suteikus lygias teises ir galimybes specialiųjų poreikių asmenims dalyvauti švietimo socialinėje sistemoje ir teikiant Lietuvos informaciją tarptautinėms institucijoms anglų kalba ateityje tikrai turėsime sunkumų ir nesusipratimų.

Kitos Europos valstybės jau turi anglų kalbos žodžio “inclusion” analogus savo kalbose. Pateikiame kai kuriuos duomenis:

Nr.	Kalba	Anglų kalbos žodžio ‘inclusion’ vertimas
1	Portugalų	INCLUSAO
2	Ispanų	INCLUSION
3	Italų	INCLUSIONE
4	Prancūzų	INCLUSION
5	Rumunų	INCLUSERE
6	Švedų	INCLUDING
7	Danų	INKLUSION
8	Čekų	INKLUZE
9	Slovakų	INKLUZIA
10	Flamandų	INCLUSIE
12	Vengrų	INKLUZIO
13	Latvių	IEKLAUSANA
14	Suomių	INKLUSIO

- Dėl sąvokų “specialusis ugdymas” (*special education*) ir “specialiųjų poreikių asmenų ugdymas” (*special needs education*) vartojimo Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse

Kai kuriose Europos valstybėse ir dabar “specialiojo ugdymo” sąvoka vartojama apskritai apibrėžti neigalių asmenų ugdymo vyksmą nesvarbu kur, ar specialiojo, ar bendrojo ugdymo institucijose. Pastaruoju metu Europos valstybėse vis plačiau pripažįstama, jog “specialiojo ugdymo” sąvoka yra vartotina kalbant apie ugdymą pagal specialiąsias programas segreguotose specialiosiose mokyklose tam tikrų negalių turintiems asmenims, o kalbant apie integruotą ir ypač apie “inkliuzinį” ugdymą yra vartotina “specialiųjų poreikių asmenų ugdymo” sąvoka, tuo pačiu pabrėžiant šių asmenų įjungimą pagal jų sugebėjimus į bendrojo ugdymo programas, tenkinant jų specialiuosius ugdymosi poreikius (26, 27, 39).

Lietuvoje Specialiojo ugdymo įstatymu pripažinta tik “specialiojo ugdymo” sąvoka, ją aiškinant kaip “specialiųjų poreikių asmenų mokymą ir lavinimą bei vertybinių nuostatų formavimą, pripažįstant šių asmenų gebėjimus ir galias” (21). Kaip matome, čia nekalbama apie specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimą ugdymo procese, be kurio specialiųjų poreikių asmenų ugdymas iš viso negali vykti.

Dėl šių dviejų sąvokų neatskyrimo ir neaiškaus jų vartojimo atsiranda keblumų suprantant Specialiojo ugdymo įstatyme pateiktų sąvokų (“specialieji ugdymo poreikiai”; “specialiųjų poreikių asmenys”; “specialiojo ugdymo įstaiga”; “dalinė integracija”; “individualioji programa”;

“reabilitacinis ugdymas”; “neformalusis specialiųjų poreikių suaugusiųjų švietimas” ir t.t.) aiškinimą, kuris, mūsų nuomone, neatitinka šiuolaikinio požiūrio į Specialiojo ugdymo reformos ir neigaliųjų lygių teisių ir galimybių progresyvios politikos įgyvendinimo principus, aiškiai įvardintus Salamankos deklaracijoje ir kituose tarptautiniuose dokumentuose.

Kadangi lygiomis galimybėmis pagrįstas specialiųjų poreikių asmenų ugdymas demokratinėje visuomenėje turi būti pripažintas kaip jų teisė, todėl visi už jos įgyvendinimą atsakingi asmenys pirmiausia turi kalbėti “viena kalba”, t.y. atitinkamos sąvokos ir jų vartojimas turi būti vienodai ir aiškiai suprantamas politikams, valdininkams, specialistams, mokslininkams, žurnalistams, kalbininkams ir t.t.

Kadangi naujos specialiųjų poreikių asmenų ugdymo politikos įgyvendinimas prasideda nuo Vyriausybės, todėl artimiausiu metu Švietimo ir mokslo ministerija turėtų organizuoti atitinkamų suinteresuotų institucijų ir asmenų argumentuotą diskusiją ir galutinai apsispręsti dėl specifinių sąvokų aiškinimo ir vartojimo specialiųjų poreikių asmenų ugdymo srityje.

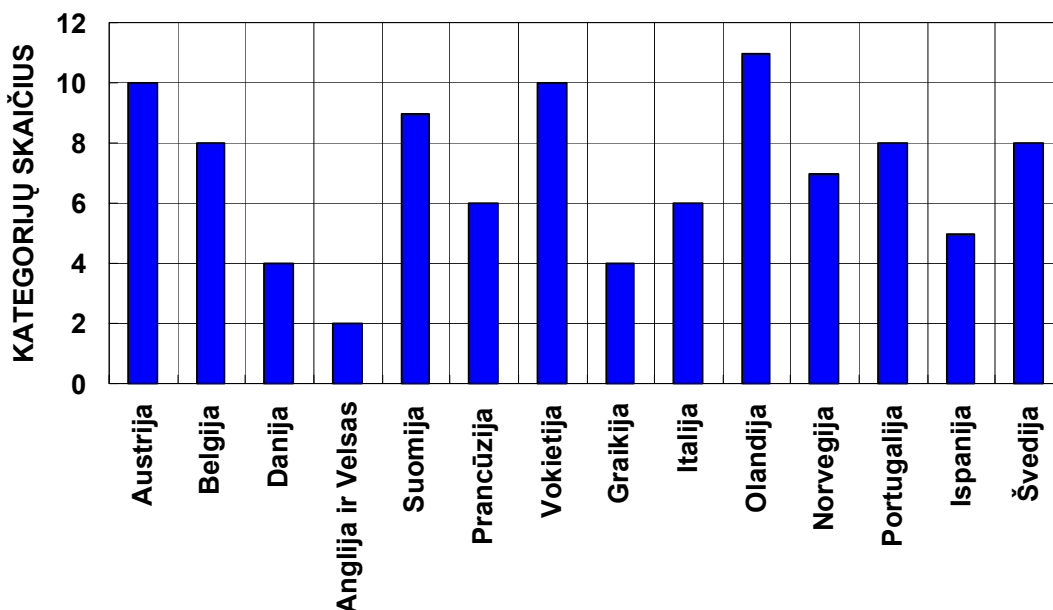
- Dėl specialiųjų poreikių grupių kategorijų ir specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo ugdymo sistemoje

Įvairiose Europos valstybėse pateikiamos įvairiomis sąvokomis įvardintos specialiųjų poreikių asmenų grupių kategorijos, tačiau be šių kategorijų išaiškinimo. Pagal literatūroje pateiktus duomenis (26) mūsų sudarytoje lentelėje (1 lentelė) parodyta, jog:

- Fizinį negalių, invalidumo, sutrikimų, sunkumų ar nepakankamumo kategoriją pripažįsta net 13 iš 14 Europos valstybių, išskyrus Angliją, kuri iš viso pripažįsta tik dvi specialiųjų poreikių moksleivių kategorijas (mokymosi sunkumų turinčius moksleivius ir moksleivius, kurių negalia trukdo jiems naudotis jų bendraamžiams taikomomis ugdymo priemonėmis).
- Klausos ir regos negalių, sutrikimų, problemų ar nepakankamumo 2 skirtingas kategorijas nurodo 12 Europos valstybių (išskyrus Angliją ir Graikiją), bet kurčiųjų ir aklųjų atskiras kategorijas pripažįsta tik 4 valstybės: Austrija, Vokietija, Olandija ir Švedija.
- Mokymosi negalių, problemų, sutrikimų kategoriją pripažįsta 10 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Danija, Prancūzija, Graikija, ir Ispanija).
- Fiziologinių negalių, sveikatos problemų, chroninių ligų, ilgos hospitalizacijos kategoriją pripažįsta 9 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Anglija, Italija, Norvegija, Ispanija ir Švedija).
- Intelektų sutrikimų, proto negalių, psichologinių negalių, t.t kategoriją pripažįsta 9 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Austrija, Danija, Anglija, Norvegija ir Švedija).
- Elgesio, emocinių ir socialinių negalių, sutrikimų kategoriją pripažįsta 8 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Danija, Anglija, Prancūzija, Italija, Olandija ir Ispanija).
- Sunkių, kompleksinių negalių, sutrikimų kategoriją pripažįsta tik 6 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Belgija, Danija, Anglija, Suomija, Vokietija, Graikija, Norvegija ir Švedija).
- Kalbos ir komunikacijos sutrikimų kategoriją pripažįsta tik 5 iš 14 Europos valstybių (nepripažįsta Belgija, Danija, Anglija, Suomija, Prancūzija, , Graikija, Italija, Portugalija ir Ispanija).

	with severe mental deficiency						+					+				
	Mental disabilities							+	+						+	
	Mental impairment									+				+		
	Psychological disability										+					
5	Regėjimo negalios, invalidumas, sutrikimai, nepakankamas, dalinis matymas															
	Blind children	+							+			+				+
	visually handicapped	+	+	+												
	visual impairments						+		+				+	+		+
	visual deficiencies				+			+								
	sight disabilities, partially sighted										+	+			+	
6	Kurtieji, klausos negalios, sutrikimai, problemos, nepakankamumas															
	Deaf children and hard-of-hearing	+							+			+				+
	with hearing impairments	+					+		+			+	+	+		+
	with hearing problems, disability		+	+							+				+	
	hearing deficiencies				+			+								
7	Fizinės negalios															
	Physically handicapped children	+	+	+								+				
	with physical, motors impairments						+			+			+	+		+
	motor disabilities (deficiencies)							+							+	
	physically disabled, difficulties				+				+		+					
8	Sunkios kompleksinės negalios, sutrikimai															
	Severely and multiply handicapped children	+						+				+		+		
	multiply disorders, disability										+					
	multiply impairments														+	
9	Fiziologinės negalios, sunkumai, sveikatos problemos, ilgai besitęsiančios ligos ir t.t.															
	Children with health impairments	+														
	with severe health problems and long term illness		+	+							+					
	prolonged hospitalization								+							

Kategorijų skaičius Europos valstybėse taip pat labai skiriasi (1 pav.), nuo 2 kategorijų Anglijoje iki 11 kategorijų Olandijoje.

1 pav. Specialiųjų poreikių moksleivių kategorijų skaičius 14 Europos valstybių (11)

Lietuvoje nepripažįstama mokymosi negalių (ar sunkumų, problemų) kategorija, kurią išskiria net 10 iš 14 Europos valstybių. Mūsuose siūloma specialiųjų poreikių asmenis švietimo sistemoje skirstyti į 10 sutrikimų kategorijų, nustatytų pagal psichinių ar fizinių funkcijų sutrikimus, atsiradusius dėl įgimtų sklaidos trūkumų, persirgtų ligų, traumų. Kiekviena sutrikimų kategorija skirstoma į keturis sutrikimų sunkumo laipsnius: nežymus, vidutinis, žymus, labai žymus. Gydytojai specialistai nustato regos, klausos, fizinius ir judėjimo, lėtinius, somatinius ir neurologinius sutrikimus, o Pedagoginių psichologinių tarnybų specialistai nustato kalbos ir komunikacijos, emocijų ir elgesio, specifinius pažinimo sutrikimus, sukeliančius mokymosi negalias, bei raidą ir mokymąsi trukdančius psichosocialinius veiksniai.

Toks suskirstymas rodytų, jog ir toliau Lietuvoje bus vystomas medicininis-korekcinis (reabilitacinis) modelis švietimo sistemoje, įtvirtintas dabar galiojančiais įstatymais ir norminiais dokumentais ir gydytojams bei psichologams suteikiantis pirmenybę spręsti dėl specialiųjų poreikių asmenų (šiuo atveju pacientų) ugdymo, remiantis organizmo sutrikimais (t.y. diagnoze). Net Pedagoginės psichologinės tarnybos nustatys ne ugdymosi poreikius, ar specialias mokymosi negalias atskirose specialiųjų poreikių asmenų kategorijose, bet sutrikimus.

Mūsų nuomone, laikantis šio medicininio-korekcinio modelio bus neįmanoma įvertinti specialiųjų ugdymo(si) poreikių kiekvienoje kategorijoje, nuspręsti dėl tų poreikių tenkinimo priemonių bei apskaičiuoti jų kaštų, ir tuo būdu nebus įmanoma suteikti išsilavinimo pagal asmens galimybes, kaip to reikalauja socialinis-ugdymo modelis, kurį griežtai rekomenduoja Europos Komisija.

Dėl Lietuvoje siūlomos sutrikimų kategorijų sistemos ir jos įgyvendinimo kiltų šie klausimai:

Ar klausos sutrikimai nesukelia kalbos ir komunikacijos sunkumų, ar regos sutrikimai nesukelia komunikacijos ir judėjimo sunkumų? Tai kodėl šių keturių

sutrikimų grupių asmenis vertina atskirai skirtingi specialistai? Ar atskirai dirbant galima įvertinti jų specialiuosius ugdymosi poreikius?

Kas gali paneigti, pvz., jog asmuo su sunkia ar vidutine hemiplegija neturi psichosocialinės adaptacijos, kalbos ir komunikacijos, galų gale rašymo motorinių problemų? Tai kodėl viską sprendžia gydytojas specialistas (tikriausiai neurologas, kuris neturi net bazinio pedagoginio išsilavinimo) ir kodėl šiam moksleiviui nebereikia pedagoginių psichologinių tarnybų paslaugų? Be abejo, tokių asmenų daug paprasčiau iš karto nusiųsti į specialiąją mokyklą, bandyti „koreguoti“ jo funkcijas ir jį ten ugdyti, net nepamąstant apie tai, kas bus, kai jam sukaks 21 metai? Taip daroma pagal dabar galiojančius norminius dokumentus.

Ar asmenys su fiziniais sutrikimais neturi fizinio ugdymo specialiųjų poreikių? Tai kodėl viskas paliekama spręsti gydytojui, ir nereikia taikomosios fizinės veiklos specialisto paslaugų? Paprasčiau jį atleisti nuo fizinio ugdymo, ir problema tariamai bus išspręsta, kaip tai daroma ir numatoma norminiuose dokumentuose?

Be to, ne visi asmenys su lėtiniais somatiniais sutrikimais ar lengvais fiziniais sutrikimais (pvz. neturi kairės rankos plaštakos ar pirštų) būtinai turi turėti specialiųjų ugdymosi poreikių. Tai kam juos įtraukti į šią kategoriją?

Šie ir kiti galimi panašūs klausimai rodytų, jog dabar egzistuojančią reabilitacinio modelio sistemą ugdant specialiųjų poreikių asmenis būtina keisti ir ieškoti būdų priartėti prie ugdymo modelio, įvertinant specialiuosius poreikius kiekvienoje iš pasirinktų specialiųjų poreikių asmenų grupių kategorijų, vertinant ne sutrikimus, bet negalias, turinčias reikšmės jų tinkamam ugdymui. Tik įvertinus specialiuosius ugdymosi poreikius, bus galima numatyti specialiąsias ugdymosi paslaugas ir priemones bei jas finansiškai įvertinti.

Europos valstybių patirtis rodo, jog specialiųjų poreikių asmenų (SPA) kategorijų nustatymas bei jų apibrėžimas ugdymo sistemoje ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas, siekiant socialinio modelio įgyvendinimo, yra kompliktuotas, nevienalaikis ir dažnai pasipriešinimą tradicinėje visuomenėje sukeliantis vyksmas (12, 34).

Todėl iki šiol nėra vieningos nuomonės dėl SPA kategorijų skaičiaus ir jų apibrėžimo Europos valstybėse. Tačiau beveik visose ES valstybėse siekiama pripažintose SPA kategorijų grupėse nustatyti specialiuosius ugdymosi poreikius ir teikti rekomendacijas dėl jų tenkinimo, panaudojant komandinį darbo metodą, įtraukiant įvairių specialybių (pedagogus, psichologus, medikus, sociologus) profesionalus ir kuriant atitinkamas tarnybas (39).

Vokietijos Švietimo ministerijos ir Kultūros ministerijos konferencijoje (kuri teikia rekomendacijas federacinei Vyriausybei) 1994 metais buvo priimti pagrindiniai principai ir patvirtinti 8 baziniai elementai – sritys, pagal kuriuos turėtų būti nustatomi SPA ugdymosi poreikiai kiekvienoje kategorijoje: fiziniai (*motor*), suvokimo (*perception*), gebėjimo pažinti (*cognition*), motyvacijos (*motivation*), bendravimo – informacijos perdavimo ir priėmimo (*communication*), bendravimo – tarpusavio sąveikos (*interaction*), emocijų (*emotion*) ir kūrybingumo (*creativity*). Pagal šiuos elementus nustatytas kokybinis ir kiekybinis asmens specialiųjų ugdymosi poreikių profilis duoda informaciją apie pedagoginės pagalbos ir paslaugų strategiją asmens mokymosi ir elgesio, suvokimo, socialinių ryšių ir sugebėjimo bendrauti, jo asmeninio gyvenimo ir tolesnio ugdymo bei profesinio rengimo srityse, o taip pat apie būtinybę keisti mokyklos aplinką (26).

Sekant Vokietijos pavyzdžiu, kitų šalių patirties ir savo mokslinių tyrimų pagrindu Lietuvoje taip pat reikėtų pagaliau apsispręsti dėl argumentuotų bendrų principų ir strategijos vertinant specialiuosius ugdymosi poreikius, bet nesiekti esamų, kartais tarpusavyje prieštaraujančių teisinių dokumentų pagrindu rengti labai daug klausimų keliančius ir bendrais principais nesiremiančius specialiųjų poreikių asmenų klasifikacijos norminius dokumentus.

3. Segreguoto ir integruoto ugdymo Lietuvoje statistiniai duomenys, jų analizė ir palyginimas su Europos valstybių duomenimis

Įvairiuose literatūros šaltiniuose surinkti statistiniai duomenys apie Lietuvos specialių poreikių moksleivių ugdymą bendrojo lavinimo (visiškos integracijos forma) ir specialiosiose mokyklose pateikiami 2 lentelėje ir 2 paveiksle.

2 lentelėje pateiktus 10 metų laikotarpį apimančius statistinius duomenis apie integruotai bendrojo lavinimo mokyklose (SPM) sunku interpretuoti ir palyginti, nes daugumoje literatūros šaltinių (išskyrus 4, 5 ir 6) pateikiant bendrą statistiką net nenurodomos SPM kategorijos.

2 lentelė. Įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikti statistiniai duomenys apie specialiųjų poreikių moksleivius (SPM), ugdymus Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose ir specialiosiose mokyklose

Metai	Bendras moksleivių skaičius	Bendras SPM skaičius	Integruotai ugdomų SPM skaič. (ir % nuo bendro mokinių skaičiaus)	SPM skaičius spec. mokyklose (jų skaič.)	Kas tyrė (asmuo, grupė)	Kokia institucija	Inf. šaltinis	Kas finansavo tyrimus	Pastaba
1990		---	---	11 359(56)	S. Strolaitė	SPG	(44)	JTO	
1990	---	---	Nebuvo	11 400(56)	neaišku	Eur. Agency	(6)	neaišku	
1991	---	---	---	8 933 (?)	S. Strolaitė	SPG	(44)	JTO	
1995	511 568	12 400	4 800 (0,9%*)	7 600 (51)	Neaišku	Eur. Agency	(6)	neaišku	
1995		---	19 600 (3,8%*)	---	SPG	SRDM	(37)	JTO	
1996	528 650	---	24 100 (4,6%*)	---	SPG	SRDM	(37)	JTO	
1998	551 787	---	4 249* (0,77%)	5 911 (?)	S. Strolaitė	SPG	(44)	JTO	
1999	567 437	---	8 171* (1,44%* *)	---	Adomaitienė Mikelkevič.	LKKA	(1)	niekas	Duomenys iš Švietimo skyrių
2000	578 676	---	13 400* (2,3%***)	4082*** (37)	Adomaitienė Mikelkevič.	LKKA	(2)	niekas	Duomenys surinkti iš atskirų mokyklų
2000	578 679	---	3000 (0,52%*)	iki 6-7 tūks	Samsonienė A. Bagdonas	VU	(7)	neaišku	
2001	586 294	---	37 523* (6,4%)	---	Marteckaitė	SAM	(25)	neaišku	
2001	586 294	---	---	3970 (36)	S. Strolaitė	ŠMM	(45)		
2001	586 294	50 188*	45 539 (7,8%)	4649 (45)	ŠMM	ŠMM	(10)		

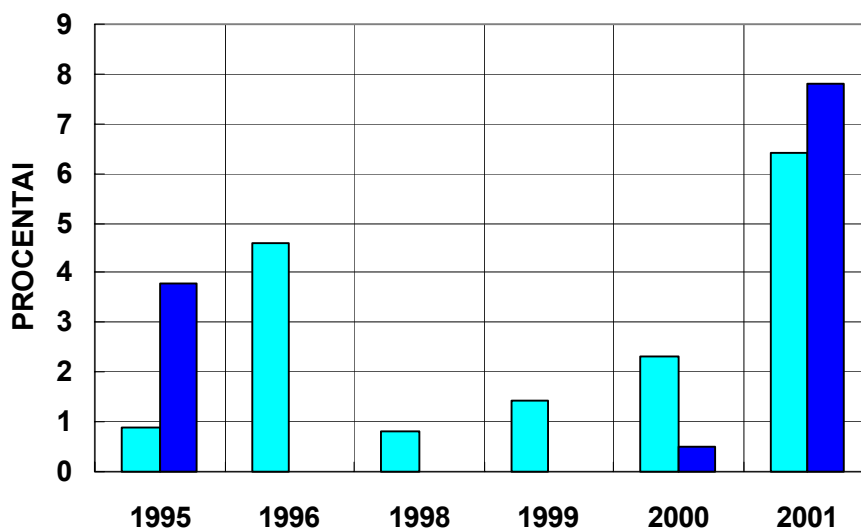
* - Duomenys, paskaičiuoti pagal bendrą moksleivių skaičių, kurie tiesiogiai neįvardinti informacijos šaltiniuose

** - Paskaičiuoti tikslūs duomenys iš savivaldybių švietimo skyrių atsakymų į pateiktas anketas. Duomenys apima 399 bendro lavinimo mokyklas, kuriose mokėsi 147 000 moksleivių

*** - Paskaičiuoti tikslūs duomenys iš atskirų bendro lavinimo ir specialių mokyklų atsakymų į pateiktas anketas tarpininkaujant ŠMM. Duomenys apima 613 mokyklų, kuriose mokėsi 284 534 moksleiviai, ir 37 specialiųjų mokyklų
ŠMM - Švietimo ir mokslo ministerija; **SAM** - Sveikatos apsaugos ministerija; **SRDM** - Socialinių reikalų ir darbo ministerija; **SPG** - Socialinės politikos grupė, kurios steigėjai yra Jungtinių tautų vystymo programa ir SRDM; **LKKA** - Lietuvos kūno kultūros akademija; **VU** - Vilniaus universitetas; **JTO** - Jungtinių tautų organizacija.

2 pav. pavaizduota, jog tais pačiais 1995 metais Europos agentūrai (0,95%) ir Socialinių reikalų ministerijai (3,8%) pateikti labai skirtingi duomenys apie integruotai ugdymus SPM (6 ir 37 šalt.). Tai galėtų rodyti, jog Lietuvoje "statistiniai" duomenys apie neįgalius asmenis gali priklausyti ir nuo to, kokiai institucijai jie pateikiami. Taip pat labai sunku patikėti, kad per 2 metus (nuo 1996 iki 1998) integruotai ugdomų SPM skaičius Lietuvos mokyklose būtų galėjęs daugiau kaip 5 kartus realiai sumažėti (nuo 4,6% iki 0,8%), todėl šią oficialių struktūrų be jokių komentarų pateiktą ir

JTO lėšomis finansuotą statistiką (37 ir 44 šalt.) vargu ar galima būtų interpretuoti. Nuo 1999 metų skirtingų institucijų atlikti (LKKA ir ŠMM) išsamūs tyrimai (1, 2 ir 10 šalt.), nurodant SPM kategorijas, galėtų rodyti jog integruotai ugdomų SPM skaičius kas metai auga. Tačiau taip pat neįtikėtinai didelis (nuo 2,3% iki 7,8%) integruotai ugdomų SPM padidėjimas (3 pav. pažymėti *), per 1 metus (2000-2001) Lietuvos mokyklose reikalauja papildomos statistinių duomenų interpretacijos.

2 pav. Statistiniai duomenys apie Lietuvoje integruotai ugdomus specialiųjų poreikių moksleivius (% nuo bendro moksleivių skaičiaus) septynerių metų laikotarpyje

Išanalizavus ŠMM 2001 metų (10) ir LKKA 2000 metų (2) statistinius duomenis (3 lentelė), galima būtų teigti, jog labai žymus integruotai ugdomų SPM padidėjimas per paskutinius metus gali būti paaiškintas tik tuo, kad 2001 metais į SPM kategorijas buvo papildomai įtraukti moksleiviai, turintys kalbos ir komunikacijos bei specifinių pažinimo sutrikimų. Jeigu statistiniai duomenys būtų paskaičiuoti be šių grupių, tai tokių didelių skirtumų tarp 2000 ir 2001 metų bendrų statistinių duomenų nebūtų konstatuota. Paskaičiuoti duomenys rodytų, jog SPM integracija į bendro lavinimo mokyklas per paskutinius metus net sumažėjo nuo 2,3% 2000 metais iki 1,7% 2001 metais.

3 Lentelė Dviejų nepriklausomų tyrimų, apie integruotai ugdomus SPM, statistiniai duomenys, pateikiant SPM grupių kategorijas

Eil. Nr. Metai	Bendras moksleivių skaičius	Bendras SPM skaičius	Kalbos ir komunikacijos sutrikimai	Specifiniai pažinimo sutrikimai	Intelektiniai sutrikimai	Regejimo sutrik.	Klausos sutrikimai	Judėjimo sutrikimai	Pastaba
1) 2000	284 534	6 661 (2,3%)	---	---	2262 (40%)	3537 (53%)	304 (4,6%)	558 (8,4%)	LKKA
2) 2001	586 294	45 539 (7,8%)	27 327 (60%)	8652 (19%)	5920 (13%)	2274 (5%)	455 (1%)	911 (2%)	ŠMM

Aukščiau pateikta rezultatų analizė parodo, jog norint gauti patikimus statistinius duomenis, juos lyginti ir nuolat vykdyti jų monitoringą, būtina tiksliai nurodyti specialiųjų poreikių asmenų kategorijas, jas tiksliai apibrėžti ir norminiais dokumentais jas įteisinti, kad visi galėtų rinkti ir naudotis patikima, bet neatsitiktine, kaip buvo iki šiol, statistika.

Iš 4 lentelėje pateiktų skirtingų šaltinių (2, 6, 10, 45) duomenų, apie specialiosiose mokyklose ugdomų moksleivių skaičių, galima teigti, jog Lietuvos specialiosiose mokyklose SPM moksleivių skaičius kas metai mažėja. Tačiau SPM mažėjimas yra neproporcingas specialiųjų

mokyklų mažėjimui (per paskutinius 10 metų moksleivių sumažėjo 59%, mokyklų tik 19,6%; per paskutinius 5 m. atitinkamai 38,8% ir 6,7%). Be to, ne visuose šaltiniuose nurodytas specialiųjų mokyklų skaičius pateikiant moksleivių skaičių. Galimos išvados patikrinimui pateikiame (4 lentelė.) išvestines vienoje specialiojoje mokykloje ugdomų SPM skaičiaus vidutinės reikšmės.

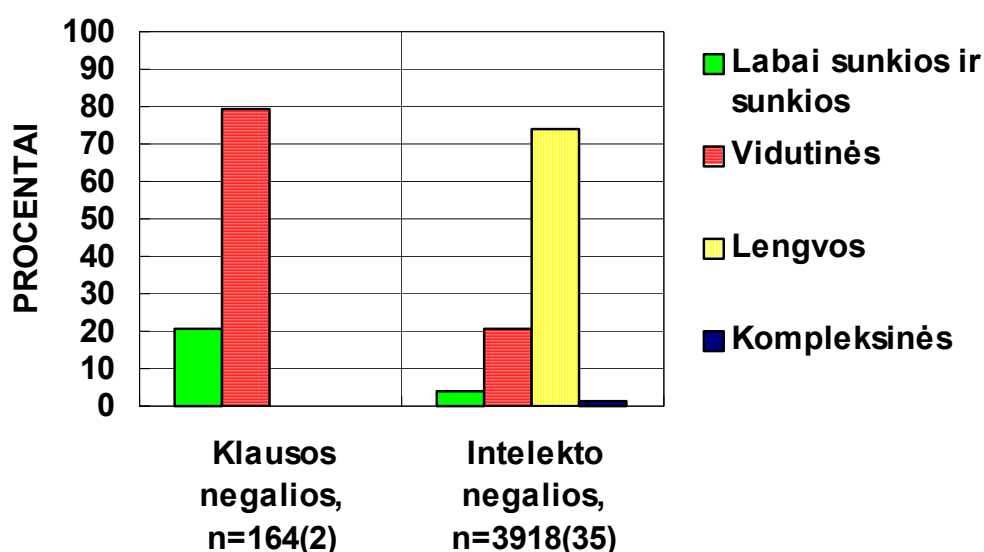
4 lentelė. Vienoje specialiojoje mokykloje ugdomų moksleivių skaičiaus vidutinių reikšmių pokyčiai 10 metų laikotarpyje pagal įvairius literatūros šaltinius Lietuvoje

Metai (literat. šaltinis)	1990 (6)	1995 (6)	2000 (2)	2001 (45)	2001 (10)
Vidutinis SPM skaičius 1 mokykloje	204	149	110	110	103

Pateikti skirtingų šaltinių duomenys rodo, jog per 10 metų (1900-2000 m.) moksleivių skaičius specialiosiose mokyklose sumažėjo beveik dvigubai. Per paskutinius metus žymesnių kiekybinių pokyčių specialiosiose mokyklose nestebima.

Mėginome bent preliminariai išsiaiškinti (detalūs ir visa apimantys tyrimai reikalauja didelių laiko sąnaudų ir pasirengimo) ar kiekybinį specialiųjų poreikių moksleivių skaičiaus sumažėjimą specialiosiose internatinėse Lietuvos mokyklose lydėjo ir kokybiniai pokyčiai, kurių reikalaujama vykdant specialiojo ugdymo reformą ir kurie apibūdinami lengvų ir vidutinių negalių turinčių SPM perkėlimu į bendrojo lavinimo mokyklas, segreguotose sąlygose specialiosiose mokyklose paliekant tik sunkiausių negalių turinčius SPM, kurių ugdymas integruotose sąlygose yra nenaudingas pirmaisiai pačiam asmeniui.

LKKA Taikomosios fizinės veiklos katedroje 2000 metais buvo surinkti duomenys (2) iš 37 specialiųjų internatinių mokyklų (2 vaikams, turintiems klausos ir 35 – intelekto sutrikimų), kuriose atitinkamai buvo ugdomi 164 ir 3918 moksleiviai. Iš pateiktų duomenų (3 pav.) matosi, kad net 74% visų moksleivių, ugdomų segreguotomis sąlygomis, turi lengvus intelekto sutrikimus ir 79% – vidutinio laipsnio klausos negalias.

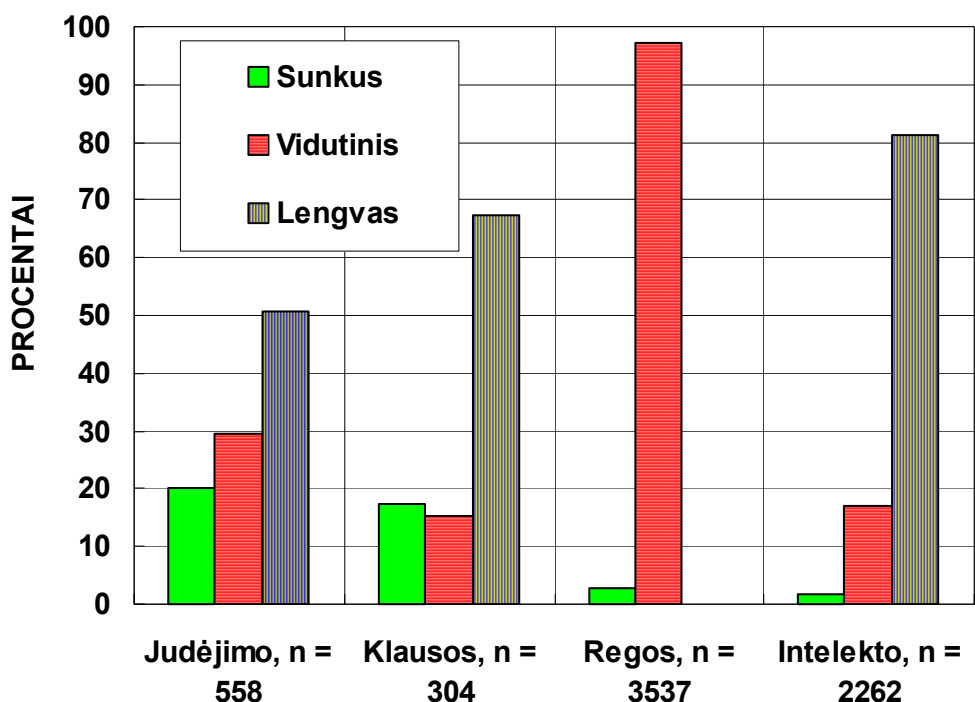

3 pav. Specialiosiose mokyklose ugdomų moksleivių procentinis pasiskirstymas pagal negalių sunkumo lygį (sunkios, vidutinės ir lengvos) bei kompleksines negalias

Šie preliminarūs tyrimai parodo, **jog specialiosios mokyklos dar nereformuojamos pagal tarptautines rekomendacijas o specialiojo ugdymo reforma vyksta vangiai, nežiūrint į tai, jog mažėja moksleivių skaičius, ugdomų specialiosiose mokyklose.**

Siekiant sužinoti kokio laipsnio negalias turi SPM integruotai ugdomi bendrojo lavinimo mokyklose, 2000 metais buvo atlikti tyrimai 613 bendro lavinimo mokyklose (2), kuriose mokėsi 284 534 moksleiviai, iš kurių 2,3 % (6661) turėjo negalių.

Tyrimo duomenys parodė (4 pav.), jog apie 79% integruotai ugdomų SPM sudarė moksleiviai, turintys regėjimo sutrikimų arba intelekto sutrikimų.

4 pav. Integruotai bendrojo lavinimo mokyklose ugdomų SPM procentinis pasiskirstymas pagal negalių tipus ir jų sunkumo laipsnį (literatūros šaltinis)

Palyginus Lietuvos ŠMM 2001 metų statistinius duomenis apie segreguotai ir integruotai ugdomus SPM (10) su Europos Sąjungos valstybių duomenimis, apskaičiuotais ir išvestais iš literatūros duomenų (26), matome (5 lentelė), kad Lietuva savo SPM bendru skaičiumi, segreguotų ir integruotų moksleivių statistika patenka į Skandinavijos šalių (Danijos, Suomijos ir Norvegijos) tarpą. Tačiau jų duomenys tarpusavyje skiriasi, nuo 6,5% Norvegijoje iki 15% Suomijoje.

5 lentelė. Duomenų (sudarytų pagal Meijer, 1998) apie specialiųjų poreikių moksleivių (SPM) ugdymą segreguotomis ir integruotomis sąlygomis įvairiose ES šalyse palyginimas su Lietuvos duomenimis

Šalis	Bendras moksleivių skaičius	SPM % nuo bendro moksleivių skaičiaus (skaičius)	segreguotų SPV % nuo bendro (skaičius)	SPV % ir skaičius spec. mokyklose	Spec. mokyklų skaičius	Vaikų skaičius 1 spec. mokykloje	SPV % ir skaičius spec. klasėse	Pilnai integruotų SPV % nuo bendro SPM
1. Austrija	670 000	3,7% (24 725)	2,8% (18433)	2,8% (18433)	205	90	---	25,5%

2. Belgija (Flemish)	1 161 124	3,5% (40 639)	3,4% (39 362)	3,4% (39 362)	389	101	---	3,1%
Belgija (French)	839 889	3,2 % (26 887)	3,1% (25 846)	3,1% (25 846)	---	---	---	3,8%
3. Danija	600 000	12,5% (75 000)	1,7% (10 000)	0,7% (4 200)	---	---	1,0% (6 000)	86,0%
4. Suomija	587 500	15% (88125)	2,5% (14 688)	---	306	---	---	83,0%
5. Prancūzija	11 927 200	2,6% (310 107)	2,5% 297 818	---	---	---	---	4,0%
6. Vokietija	9 080 093	apie 5% (454 005)	4,3% (390 444)	4,3% (390 444)	---	---	---	14,0%
7. Graikija	1 642 269	0,8% 12 906	0,2% 3 903	0,2% 3 854	200	19	0,003% 49	69,8%
9. Italija	---	---	---	0,5% (neaišku nuo kokio skaičiaus)	25	---	---	---
10. Olandija	---	apie 5% nuo visų žmonių (8 000)	---	4,9% (neaišku nuo kokio skaičiaus)	975	---	---	---
11. Norvegija	478 500	6,5% (31 000)	0,53% (2 510)	0,38% (1856)	20	93	0,12% (654)	92%
12. Portugalija	1 700 000	2,7% 45 000	0,7% 12 400	0,5% (9 000)	200	45	0,2% (3 400)	72%
13. Ispanija	6 805 822	1,7% (115 699)	0,29% (20 062)	0,29% (20 062)	232	87	---	82,7%
14. Švedija	938 900	1,7% (16 120)	0,9% (8 450)	---	8	---	---	45,6%
LIETUVA	586 294	9,1% (53 308)	1,3% (7 769)	0,79% (4 649)	?	?	?	86,4%

Skirtumai, lyginant įvairių šalių pateiktus duomenis apie SPM skaičių, gali būti aiškinami tuo, jog skiriasi specialiųjų poreikių apibrėžimai ir kategorijos, taigi problematiška lyginti pateikiamą statistiką.

Todėl lyginant įvairių šalių statistinius duomenis apie integruotai ir segreguotai ugdomus SPA tarpusavyje neužtenka paskelbtų duomenų kiekvienoje šalyje ir jų paviršutiniškos analizės, bet reikalingi nuoseklūs ir vienodomis principinėmis nuostatomis ir metodikomis pagrįsti tarptautiniai tyrimai, kurie parodytų ne tik tikslus kiekybinius, bet ir kokybinius pokyčius kiekvienoje šalyje, reformuojant specialiojo ugdymo sistemą, ją grindžiant lygių teisių ir galimybių visuomenėje vertybėmis.

4. Mokytojų, dirbančių su specialiųjų poreikių moksleiviais (SPM), rėmimas integruoto ugdymo sąlygomis

(Support of teachers working with special needs in mainstreamed education)

Įvairių Europos tarptautinių organizacijų pastangomis yra išnagrinėta tarptautinė patirtis, atlikti gausūs moksliniai tyrimai, apibendrinti jų rezultatai ir literatūroje pateikiamos rekomendacijos dėl profesinės paramos mokytojams ir SPM organizavimo, jos teikimo principų, būdų ir priemonių. (12, 26, 34, 39)

Beveik visuose rekomendaciniuose leidiniuose akcentuojami mokytojų pageidavimai, jų požiūrio į SPM ugdymą, mokytojų rengimo darbui su specialiųjų poreikių asmenimis (SPA),

profesionalios pagalbos darbo vietoje arba iš šalies organizavimo ir SPM ugdymo proceso aprūpinimo ugdymo priemonėmis aspektai.

Mokytojų požiūris

Mūsų 2001 atliktų tyrimų (3) duomenimis Lietuvos mokytojų bendras požiūris į SPM integruotą ugdymą praktiškai nesiskiria nuo kitų Europos valstybių mokytojų požiūrio (26) ir iš esmės yra pozityvus.

6 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog iš 210 mokytojų (10 Vilniaus mokyklų) net 91% pritarė SPA integracijai į bendro lavinimo mokyklą, tačiau jų teigiamas požiūris sumažėjo ir atsirado daugiau mokytojų, kurie išreiškė mažiau pozityvią nuomonę dėl SPM ugdymo jų pačių dalyke.

6 lentelė Mokytojų požiūrio pasiskirstymas (% nuo 270 mokytojų)

Mokytojų požiūris	neigiamas	teigiamas	labai teigiamas
Bendrai į SPM integruotą ugdymą	9%	44%	47%
Į SPM integruotą ugdymą savo dalyke	22%	66%	11%

Nurodydami savo teigiamo požiūrio sumažėjimo priežastis mokytojai įvardino: žinių trūkumą darbe su SPA (81%), profesinių įgūdžių trūkumą (69%), nepakankamą profesinę pagalbą iš šalies (65%), specialiųjų ugdymo priemonių nebuvimą (40%), netikėjimą, kad neįgalieji, juos ugdant konkrečiame dalyke, gali pasiekti žymaus progreso (24%), baimę pakenkti neįgaliesiems juos ugdant asmeniškai (15%) ir nemalonius asmeninius jausmus kai kurių tipų neįgaliesiems (7%). Europos valstybių mokytojai taip pat daugiausia nurodė žinių, įgūdžių, paramos bei įrengimų trūkumą kaip savo nenoro dirbti su SPA priežastis (26).

Akivaizdu, kad Lietuvoje yra ne prastesnės psichosocialinės sąlygos iš mokytojų pusės integruotai ugdyti neįgalius asmenis, tik reikia tinkamai rengti mokytojus ir teikti jiems visokeriopą pedagoginę pagalbą bei paramą ugdant SPM.

Mokytojų rengimas

17 Vakarų Europos šalių (įskaitant visas 15 ES valstybes) rengiant mokytojus bendrojo lavinimo mokykloms, jų studijų programose yra privalomas nuo 30 iki 60 auditorinių valandų kursas, supažindinantis su SPA pedagogikos ir psichologijos teoriniais ir praktiniais aspektais. Daugumoje šalių yra rengiami specialieji pedagogai darbui su SPA arba kaip pirmoji, arba kaip pasirenkama antroji specializacija (39). Jau trečius metus Europoje vykdomo Europos teminio tinklo projekto (THENAPA) „Neįgaliųjų ugdymas ir integracija per Taikomąją fizinę veiklą (TFV)“ duomenimis daugelyje Europos valstybių universitetų, rengiančių fizinio ugdymo specialistus, yra pasirenkamas TFV kursas kaip antroji specializacija arba rengiami šios rūšies specialistai.

Lietuvoje kaip ir kitose Europos šalyse, yra rengiami socialiniai pedagogai (ŠU, VPU, KTU ir LKKA), specialieji pedagogai (ŠU) ir taikomosios fizinės veiklos mokytojai (LKKA) darbui su neįgaliais ir kitais specialiųjų poreikių asmenimis bendrojo ir specialiojo ugdymo institucijose. (Aukštojo mokslo studijų programų registras, ŠM ministro 2001-08-02 įsakymas Nr. 1187). Be abejo reikia atlikti tyrimus ir įvertinti šių specialistų pareikalavimą bei jų darbo produktyvumą integruoto ugdymo institucijose.

Tačiau, nežiūrint į tai, kad Specialiojo ugdymo įstatyme (21) yra nuostata (31 str.), apie specialiosios pedagogikos ir psichologijos kursų įtraukimą į pedagogų rengimo programas, ne visos aukštosios mokyklos tai vykdo, nes aukštojo mokslo įstatyme nėra tokios nuostatos ir nėra parengti ŠMM Aukštojo mokslo ir studijų departamento atitinkami poįstatyminiai dokumentai. Siekiant įgyvendinti Specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje, būtina siekti šio straipsnio įgyvendinimo rengiant pedagogus aukštosiose mokyklose.

Profesionali pagalba pedagogui ir SPM ugdymo proceso aprūpinimas

Daugelyje Europos valstybių su SPM dirbantiems bendrojo lavinimo mokyklose pedagogams pagalba teikiama pačiose mokyklose (specialieji pedagogai., pedagoginės psichologinės tarnybos), ir iš kitų institucijų (vizituojančios specialią mokyklą pedagogai, pedagoginės psichologinės paramos komandos, pedagoginės paramos centrai, medicininiai–pedagoginiai centrai ir t.t.) (39)

Lietuvoje taip pat šiuo metu veikia 26 pedagoginės psichologinės tarnybos (PPT) ir 8 Pedagoginio psichologinio centro, pavaldaus ŠMM, padaliniai bei 1 apskrities pavaldumo PPT, kurie teikia pedagoginę psichologinę ir konsultacinę pagalbą specialiųjų poreikių vaikams savivaldybėse bei apskričių lygmenyje. Mokyklose taip pat, pagal įstatymą ir norminius dokumentus, turėtų veikti Specialiojo ugdymo komisijos (SUK), dirbančios komandiniu metodu ir tiesiogiai teikiančios pagalbą su SPA dirbančiam pedagogui bei moksleiviams (4). Kadangi šiuo metu Lietuvoje jau yra daugiau kaip 45 tūkst. integruotai ugdomų SPM, todėl reikėtų atlikti tyrimus ir įvertinti PPT, PPC ir SUK darbo apimtį ir efektyvumą, teikiant pagalbą pedagogams ir SPM bei jų tėvams ir globėjams, o taip pat finansinių resursų panaudojimą.

Daugelyje Europos valstybių specialiosios mokyklos tampa paramos ir išteklių centrais, kuriuose ugdomi tik labai sunkių negalių turintys asmenys ir kurie teikia visokeriopą pedagoginę bei ugdymo proceso aprūpinimo ugdymo priemonėmis pagalbą. Taip buvo efektyviai panaudoti sukaupti specialiosiose mokyklose ištekliai, išlaikytos patyrusių pedagogų darbo vietos ir geriau bei su mažesniais ištekliais aprūpinamas integruoto ugdymo procesas bendrojo lavinimo ir kitose mokyklose, kuriuose integruotai ugdomi SPM.

Lietuvoje praktiškai jokių profesinių ryšių bendrojo lavinimo ir specialiosios mokyklos nepalaiko, ištekliai naudojami atskirai ir šiuo požiūriu reformos nevyksta. Tačiau esama mokyklų, daugiausiai paskatintų tarptautinių projektų, bendradarbiavimo pavyzdžių. Norint paspartinti šį procesą, reikia visapusiškai ištirti situaciją ir įvertinti galimybes pertvarkai bei parengti specialiųjų mokyklų pertvarkos įgyvendinimo strategiją. Juo labiau, kad šiuo metu, kaip jau anksčiau buvo parodyta, specialiosiose mokyklose ugdomi apie 70 % lengvo laipsnio negalių turinčių SPM.

5. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo finansavimas Vakarų Europos šalyse ir Lietuvoje

ES šalių patirtis ir modeliai SPA ugdymo finansavimo politikoje

Atlikti tyrimai ES šalyse (27) atskleidė, kad tinkamas specialiųjų poreikių asmenų (SPA) ugdymo finansavimas yra vienas iš svarbiausių faktorių, nulemiančių SPA inkliuzinio ugdymo įgyvendinimą ir jo plėtrą. Finansavimo mechanizmų išaiškinimas gali atskleisti vidinius prieštaravimus tarp progresyvios SPA ugdymo politikos ir jos praktinio įgyvendinimo bei organizacijos.

Įvairiose šalyse yra labai įvairių SPA ugdymo sistemos finansavimo modelių kombinacijų, kurias aptarti šiame skyriuje yra neįmanoma.

Tačiau Europos šalių SPA ugdymo finansavimo politikos palyginimo pagrindu yra pateikti (27) įvairūs finansavimo modeliai, parodant jų teigiamas ir neigiamas puses. Tai suteikia galimybę kritiškai analizuoti bei numatyti Specialaus ugdymo finansavimo politiką ir jos pasekmes.

Yra išskiriamos keturios pagrindinės SPA ugdymo finansavimo modelių grupės.

1 grupė. Finansavimas, pagrįstas kliento specialiaisiais poreikiais (*Client based funding*).

Lėšos skiriamos atsižvelgiant į kiekvieno asmens specialiuosius ugdymosi poreikius, nurodant asmeniui arba jo tėvams (globėjams) valstybės skiriamą sumą.

Teigiamos pusės: 1) lengvai išoriškai suprantamas ir priimtinas bendruomenei modelis; 2) skatina tėvų nuostatą rinktis integruotą ugdymą savo vaikams ir tuo pačiu skatina jų integraciją; 3) skatina demokratinius procesus realiai įjungiant tėvus dėl vaikų ugdymo institucijos pasirinkimo ir ugdymo priemonių priimtumo; 4) skatina kurti objektyvią specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo sistemą.

Neigiamos pusės: 1) tikslios specialiųjų poreikių įvertinimo sistemos iki šiol neegzistuoja, kas sudaro sąlygas ginčyti bet kokią sprendimą; 2) tikslus specialiųjų poreikių įvertinimas reikalauja labai sudėtingų diagnostinių procedūrų, komplikuočių ir kartais ginčytinų protokolų rašymo; 3) sudėtingos diagnostinės procedūros reikalauja papildomo ir kartais labai nemažo finansavimo, kas labai pabrangina bendrą SPA ugdymo finansavimą, arba, esant ribotoms ekonominėms galimybėms, mažina lėšas, skiriamas tiesioginiam ugdymo vyksmui. 5) sėkmingai įvedus labai sudėtingą, daug laiko atimančią specialiųjų poreikių diagnostikos sistemą, ši sistema gali save susinaikinti (*self destruction*) ir būti atmesta dėl jos brangumo, nes nebelineka pakankami lėšų pačiam ugdymui.

Naudojantis šiuo modeliu būtina ieškoti objektyvių ir mažiau sudėtingų specialiųjų poreikių diagnostikos metodų bei nuolat vykdyti diagnostikai panaudotų lėšų finansinę kontrolę.

2 grupė. Įdėtų sąnaudų finansavimo modelis (*Input funding model*).

Lėšos skiriamos (bendrojo lavinimo ar specialiajai mokyklai, savivaldybei ar apskrčiai) priklausomai nuo nustatyto specialiųjų poreikių turinčių arba skirtų specialiajam ugdymui (nenustatant net jų specialiųjų poreikių tipų) asmenų bendro skaičiaus arba pagal mokymo dalykuose žemus vertinimus gaunančių asmenų skaičių.

Teigiamos pusės: 1) lengvai apskaičiuojamos valstybės skiriamos lėšos.

Neigiamos pusės: 1) neskatina gerinti ugdymo paslaugų kokybės; 2) modelis yra neefektyvus siekiant inkluzinio (įjungiant į bendrąsias programas) ugdymo; 3) specialiosios mokyklos siekia priimti kuo daugiau SPM ir to pačiu mažina integracijos procesą; 4) bendro lavinimo mokyklos skatinamos priimti kuo daugiau moksleivių, turinčių mažesnių ir nekeliančių didelių problemų specialiaisiais poreikiais.

Šis modelis mažiausiai pageidaujamas siekiant specialiojo ugdymo reformos įgyvendinimo.

3 grupė. Pralaidumo finansavimo modelis (*throughput funding model*).

Lėšos skiriamos vienodai priklausomai nuo uždavinių, funkcijų ir paslaugų, kurias atlieka mokyklos, savivaldybės ar apskritys SPA ugdymo srityje, kategorijų ir rūšių.

Teigiamos pusės: 1) visos mokyklos yra finansuojamos vienodai pagal jų nurodytą veiklą reikalingas paslaugas ir todėl valstybės lėšos lengvai apskaičiuojamos ir nuolatinės; 2) modelis užtikrina nuolatinį specialiojo ugdymo išteklių finansavimą bei jo kaupimą vienoje institucijoje, todėl jų prieinamumas padidėja; 3) kartais gali skatinti SPM skaičiaus specialiosiose mokyklose sumažėjimą, jeigu jų funkcijų imsis bendrojo lavinimo mokyklos ir sudarys veiklos programą; 4) bendrą SPA ugdymui skirtą biudžeto sumą nukreipus municipalitetams, jų iniciatyva gali būti skatinamas integruotas ugdymas, nes savo vietovėje gali naudotis kitais modeliais.

Neigiamos pusės: 1) vertinant institucijas tik pagal jų funkcijas, ugdymo institucijų finansavimas dažnai yra nepakankamas; 2) nekreipiamas tiesioginis dėmesys į ugdymo procesą, todėl jo kokybė gali pablogėti; 3) tuose rajonuose, kur yra tankus specialiųjų mokyklų tinklas, gali būti stabdomas integracijos procesas, nes mokykloms su vienodomis funkcijom skiriama vienoda jų veiklą palaikanti lėšų suma, todėl specialiųjų mokyklų finansinis aprūpinimas gali būti daug didesnis negu su bendrojo lavinimo mokyklų.

4 grupė. Kokybinis (išeičių) finansavimo modelis (*output funding model*).

Lėšos papildomai skiriamos bendrojo lavinimo ir specialiosioms mokykloms, savivaldybėms ar apskrityms, atsižvelgiant į pasiekimus specialiojo ugdymo srityje: daugiau SPM įgyja specialybes, daugiau SPM pereina mokytis iš specialiųjų mokyklų į bendrojo lavinimo mokyklas, mažiau specialiųjų mokyklų ir jose besimokančių mokinių ar jų mažėjimas savivaldybių bei apskričių teritorijose.

Teigiamos pusės: 1) skatina gerinti SPA ugdymo kokybę; 2) skatina domėtis ir rūpintis tolimesne SPA ateitimi ir rinkti statistinius duomenis apie mokyklą baigusius moksleivius; 3) skatina integracijos procesus ir mažina specialiųjų mokyklų baimę netekti moksleivių; 4) skatina savivaldybės domėtis SPA ugdymu; 5) galėtų palengvinti efektyviai dirbančių specialiųjų mokyklų tapimą išteklių centrais.

Neigiamos pusės: 1) bendrojo lavinimo mokyklos gali nenorėti integruoti sunkesnių negalių ar su intelekto sutrikimu turinčių SPM; 2) gali prasidėti varžybos perkelti SPM į neparengtas integracijai bendro lavinimo mokyklas, dėl ko nukentčia jų ugdymo kokybė; 3) sunku įvertinti pradinį bazinį finansinį poreikį SPA ugdymui iki to laiko, kol pradės veikti kokybinis modelis, todėl jis yra labai diskutuojamas.

Įvairiose Europos Sąjungos valstybėse šie modeliai yra įvairiai tarpusavyje derinami priklausomai nuo ekonominės padėties, specialistų ir visuomenės nuomonės, siekiant kuo didesnio poveikio gerinant SPA ugdymo kokybę, tikslingo lėšų panaudojimo (kad lėšos būtų nukreiptos būtent specialiųjų poreikių asmenų ugdymui) ir įteisinant aiškius kontrolės ir valdymo mechanizmus.

Nustatyta, jog labai centralizuotas finansavimas yra mažiau lankstus derinant modelius ir mažiau efektyvus ugdymo kokybės gerinimo, tikslingo finansų panaudojimo ir ugdymo kontrolės aspektais, palyginus su mažiau centralizuotu savivaldybių finansavimu.

Literatūroje (32) nurodomi specialiojo ugdymo finansavimo modelio vertinimo kriterijai.

Geras finansavimo modelis turi būti: 1) suprantamas (aiški koncepcija ir jo veikimo būdai); 2) nešališkas (vienodam kontingentui gaunamos vienodos lėšos); 3) adekvatus (lėšos yra pakankamos vykdyti specialiosioms programoms); 4) nuspėjamas (lėšos teikiamos stabiliai ir nuspėjamai); 5) lankstus (paliekama laisvė naudoti lėšas ugdymo procesui); 6) neutralus vietos atžvilgiu (nepriklauso nuo finansuojamos institucijos vietos ar pavadinimo)

Geras finansavimo modelis turi turėti: 1) logišką ir aiškią ataskaitos sistemą; 2) fiskalinį paskaičiavimą ir atskaitingumą; 3) rezultatų atskaitingumą; 4) politinį atskaitingumą ir 5) turi būti prijungtas prie bendro ugdymo finansavimo sistemos;

Specialiojo ugdymo finansavimas Lietuvoje

Lietuva kol kas nesukūrė efektyvaus specialiųjų poreikių asmenų (SPA) ugdymąsi drauge skatinančių principu pagrįsto ugdymo finansavimo modelio ar bent vienodu pagrindu apibrėžtos sistemos todėl:

- SPA ugdymas ir įvairios jo paslaugos finansuojamos ne bendros programos pagrindu bet remiantis žinybiškumo principu.
- Nevykdomas lėšų skyrimo specialiajam ugdymui monitoringas.
- Nekontroliuojamas finansų panaudojimo SPA ugdymui efektyvumas.
- Nepateikiami net baziniai duomenys apie segreguotai ir integruotai, formaliai ir neformaliai ugdomų SPA finansavimui skiriamas lėšas ir jų pokyčius per 10 metų.

- Finansuojant specialiasias mokyklas lėšų skyrimas nederinamas su ugdymo kokybe, nes net nežinoma ten ugdomų moksleivių specialiųjų ugdymosi poreikių apimtis, iš esmės priklausanti nuo jų negalių sunkumo laipsnio.
- Iki šiol nepateikiama oficialių duomenų apie integruotą SPA buvusį finansavimą ir jo politiką
- Nekontroliojamo finansavimo pagrindu buvo skatinama segregacinė ir diskriminuojanti reabilitaciniu, bet ne ugdymo modeliu pagrįsta SPA ugdymo politika, skiriant didžiules papildomas lėšas neformaliojo ugdymo paslaugoms, kurių kokybės ir finansų panaudojimo efektyvumas taip pat nekontroliuojami ir nenuspėjami:

Per 6 metus (1994-1999) kas metai iš invalidų socialinei integracijai skirtų valstybės biudžeto lėšų (kuriomis disponuoja ir toliau skirsto Invalidų reikalų taryba prie Vyriausybės) buvo skirta apie 12 mln. 700 tūkstančius Lt neįgalių asmenų segregacinio neformalaus ugdymo, alternatyvios komunikacijos, ugdymo namuose, mokymo priemonių įsigijimo, visuomenės švietimo ir t.t. programoms visuomeninėse organizacijose bei kitose institucijose vykdyti. Lėšos buvo skiriamos labai įvairia ir nenuspėjama apimtimi, pvz: 690 tūkst. 1994 m.; 1,55 mln. 1998m.; 4,35 mln. LT 1999m. (1 šalt.)

Per 5 metus (1997-2001) kas metai iš Lietuvai paimtos Pasaulio banko paskolos lėšų buvo skirta apie 10 mln. Lt neįgalių asmenų neformalaus ugdymo ir profesinės reabilitacijos centrų Vilniuje, Šiauliuose, Anykščiuose, Molėtuose, Utenoje steigimui ir juose dirbančių asmenų kvalifikacijos tobulinimui (33 šalt.). Be abejo ir toliau bus skiriamos valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšos šių segreguotų, neįtrauktų net į specialaus ugdymo valstybinę sistemą, neformalaus ugdymo institucijų paslaugoms finansuoti, kurių kokybė taip pat nekontroliuojama.

Tokia SPA papildomo finansavimo sistema (jeigu išviso ji yra) veikia prieš integracinę ugdymo politiką ir išryškino, jog Lietuvoje dar yra daug visai į bendrą SPA ugdymo sistemą neįtrauktų neįgalių asmenų (nors visuotinio principas jau nuo 1998 metų deklaruojamas Specialaus ugdymo įstatyme), kurių neformaliai ugdymui valstybė skiria papildomas lėšas, atskirai nuo ugdymo sistemos finansavimo.

Be abejo yra ir kitų, panašių papildomo finansavimo faktų, tačiau jie neskelbiami, nes ir čia pateikta kai kuri informacija buvo gauta gana didelių pastangų dėka.

Ankščiau šiame skyriuje pateikta esamos padėties analizė parodo, jog Lietuva nekontroliuoja Specialiajam ugdymui skiriamų valstybės lėšų ir jų panaudojimo efektyvumo, todėl, norint įgyvendinti tarptautinius lygių galimybių principus atitinkančią SPA ugdymo reformą, Lietuvai reikia pasirinkti ir sukurti finansavimo politikos modelį, remiantis realia esamos padėties analize bei pasinaudojant ES valstybių patirtimi bei ES rekomendacijomis šioje srityje.

III SPECIALIOJO UGDYMO REFORMOS STRATEGIJOS PRINCIPAI IR ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

1. JTO numatytos neįgaliųjų lygių galimybių politikos įgyvendinimo strategijos priemonės, taikytinos įgyvendinant specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje.

Remdamasi 30 metų tarptautine Europos valstybių patirtimi JTO aiškiai nurodė (51) kelius ir įvardino priemones (strategiją), kuriomis būtina naudotis (13-22 taisyklės), norint įgyvendinti lygias teises ir galimybes neįgalių asmenų valstybinėje socialinės integracijos politikoje visose visuomenės gyvenimo srityse (įskaitant ir švietimo):

1. Viena iš pirmųjų priemonių (13 taisyklė) įgyvendinant progresyvią neįgalųjų socialinės integracijos politiką yra maksimali valstybių atsakomybė remiant ir atliekant tyrimus bei renkant patikimą informaciją apie vykdomų valstybinių programų ir teikiamų socialinių paslaugų efektyvumą (panaudojant tikslią terminologiją ir jų vertinimo kriterijus), o taip pat šios informacijos pateikimą visuomenei, akcentuojant visuomenines neįgalųjų organizacijas ir įvairių lygių politines bei valdymo institucijas.

Lietuvos invalidų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LIRT), jau 10 metų kontroliuojanti invalidų reabilitacijos programų vykdymą ir nuo 1996 metų (18) jų finansavimą, neatliko šių programų vykdymo (iki 2002 m.) ir valstybės biudžeto lėšų panaudojimo efektyvumo analizės.

Rengiant Specialiojo ugdymo reformos įgyvendinimo strategiją (toliau Strategiją) ankščiau buvo pateikti oficialiai prieinami ir viešai skelbti statistiniai duomenys apie specialiųjų poreikių asmenų ugdymą, kurie parodo, jog jie buvo renkami neturint vienodų vertinimo kriterijų ir valstybinių mastu pripažintos unifikotos terminijos.

Todėl, norint surinkti patikimą informaciją apie specialiųjų poreikių asmenų ugdymą ir jos pagrindu formuoti realią valstybinę politiką, būtina turėti unifikotą išaiškintų sąvokų sistemą, remiantis valstybinėmis nuostatomis ir tarptautiniais įsipareigojimais. Bendrai pripažintų sąvokų ir kriterijų pagrindu organizuoti ir remti valstybinių ir nepriklausomų organizacijų tyrimus įvairiose neįgalių asmenų ugdymo srityse.

2. Rengiant ir planuojant neįgalųjų socialinės integracijos politiką būtina ją įjungti (jokiu būdu neatskirti) į bendrą valstybės politiką kiekviename visuomenės veiklos srityje įvairiuose valdymo lygiuose, rengiant kompetentingus valstybės tarnautojus šioje srityje ir įjungiant neįgalųjų organizacijas į atitinkamų valstybinių nuostatų planavimo vyksmą (14 taisyklė).

Iki šiol Lietuvoje švietimo, profesinio rengimo, darbo rinkos, sporto, meno bendrosios socialinės sistemos įstatymiškai neįjungia lygiateisio neįgalųjų dalyvavimo galimybių. Tai bandoma kompensuoti vykdant neįgalųjų medicininės, fizinės, profesinės ir socialinės reabilitacijos, neformaliojo ugdymo ir užimtumo tarpusavyje nekoordinuojamas ir nesusietas programas, kurias papildomai finansuoja LIRT iš valstybės biudžeto ir apie kurias net nežino atitinkamas socialinės veiklos sritis administruojančios vyriausybės institucijos.

Parengto naujo Švietimo įstatymo projekto nuostatos atspindi tarptautinius reikalavimus, keliamus SPA ugdymo sričiai.

3. Neįgalių asmenų teisės privalo būti įtvirtintos (15 taisyklė) arba atskiruose (taip vadinamuose anti-diskriminaciniuose) įstatymuose, arba atskiruose bendrų įstatymų straipsniuose, arba atskirai paminint neįgaliuosius bendruose straipsniuose ar jų nuostatose.

Du Lietuvos įstatymai – Invalidų socialinės integracijos ir Specialiojo ugdymo neužtikrina jų lygių galimybių visuomenėje, dėl šių įstatymų tarpusavio prieštaravimų bei atskirų straipsnių vidinių prieštaravimų pačiuose įstatymuose, nes juose bandoma suderinti du tarpusavyje nesuderinamus – reabilitacinį ir socialinį neįgalųjų politikos modelius. Šie prieštaravimai dar labiau išryškėjo nekoordinuotai ir skirtingų modelių pagrindu rengiant poįstatyminius specialiųjų poreikių asmenų ugdymą reglamentuojančius dokumentus atskirose vyriausybės institucijose bei žinybose.

Prieštaravimai teisiniuose dokumentuose yra viena iš didžiausių kliūčių siekiant specialiojo ugdymo reformos Lietuvoje, todėl jos įgyvendinimo strategijoje

būtina numatyti, derinti ir keisti viena kitai prieštaraujančias nuostatas teisiniuose aktuose.

4. Valstybės turi prisiimti ekonominę atsakomybę (16 taisyklė) už vienodas galimybes neįgaliesiems užtikrinančių nacionalinių programų finansavimą atitinkamose visuomenės veiklos srityse, numatant atitinkamas lėšas bendruose valstybės, regioniniuose ir vietiniuose biudžetuose ir siekiant bendradarbiauti su neįgaliųjų organizacijomis bei kitomis suinteresuotomis institucijomis kuo efektyviau panaudojant šias lėšas. Taip pat rekomenduojama steigti neįgaliųjų politikos vystymo fondus, kurie galėtų remti bandomuosius projektus ir savitarpio pagalbos programas pačių neįgalių asmenų arba jų organizacijų lygyje.

Dabartinė Lietuvos neįgaliųjų socialinės veiklos finansavimo politika neskatina neįgaliųjų integracijos arba tai vyksta nepakankamai, nes vykdoma neturint koordinuotos nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos programos, kuri apimtų visas (arba bent jau prioritėtines) visuomenės veiklos sritis, kaip to reikalauja EK nauja strategija.

Pagrindinės valstybės biudžeto lėšos, įstatymiškai per LIRT skirtos neįgaliųjų socialinei integracijai, yra panaudojamos neįgaliųjų reabilitacijos programų vykdymui įvairiose visuomeninėse ir valstybinėse organizacijose bei institucijose, kurios nekoordinuoja savitarpio veiklos, bet sprendžia įvairias neįgaliųjų, o dažnokai ir savo problemas neįgaliųjų sąskaita. LIRT yra nepajėgi kontroliuoti ir įvertinti programose teikiamų socialinių paslaugų neįgaliesiems kokybę bei finansų panaudojimo efektyvumą, kadangi paslaugos labai įvairios ir vykdomos visoje šalyje. Be to, reabilitacijos programas vykdo visos savo atstovus LIRT (dažniausiai tai organizacijų vadovai) turinčios neįgaliųjų organizacijos, taigi jos pačios už save balsavo skiriant finansavimą, prieš save ar savo analogiškus kolegas atsiskaitė (arba neatsiskaitė) ir dėl kokybės, ir dėl efektyvumo.

Specialiųjų poreikių asmenų (SPA) ugdymui bei profesiniam rengimui skirtos biudžeto lėšos pagrindinai taip pat buvo skiriamos specialiosioms ugdymo institucijoms ir skatino neįgaliųjų segregacinę politiką. Taip pat JTO skirta finansinė parama bei Pasaulio banko paskola socialinių paslaugų plėtrai Lietuvoje neskatino neįgaliųjų integracijos arba buvo nukreipta jų segregacinei politikai vykdyti.

Todėl, norint įgyvendinti specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje, būtina, kad ŠMM ir FM apskaičiuotų visas realias valstybės, savivaldybių ir tarptautinių organizacijų lėšas, iki šiol skirtas ar skiriamas segreguotam ugdymui bei profesiniam rengimui, ir, pasirinkę atitinkamą finansavimo modelį, jas nukreiptų SPA integracinei ugdymo politikai vykdyti.

5. Sudėtingai neįgaliųjų socialinės integracijos politikai įgyvendinti ir jo vyksmui koordinuoti valstybėje JTO siūlo (17 taisyklė) steigti teisiškai reglamentuotą valstybinį koordinacijos komitetą, susidedantį iš atitinkamų ministerijų, neįgaliųjų bei kitų nevyriausybinių organizacijų atstovų, kuris būtų atsakingas už neįgaliųjų lygių galimybių politikos koordinavimą ir įgyvendinimą valstybėje.

1992 m. pradžioje įsteigta ir iki šiol veikianti Lietuvos invalidų reikalų taryba (LIRT) prie Vyriausybės savo sudėtimi šiuo metu atitiktų JTO rekomenduoto (1993) koordinacijos komiteto sandarą, tačiau labai skiriasi savo funkcijomis. LIRT ne tik nekoordinuoja ir nekontroliuoja integracinės neįgaliųjų lygių galimybių įgyvendinimo politikos, bet, atvirkščiai, sukūrė ir iki šiol skatina bei finansuoja dezintegruotos ir nekoordinuojamos neįgaliųjų reabilitacinės politikos vyksmą, nors tai prieštarauja tarptautinėms JTO ir ES nuostatomis. LIRT 1994 metais finansavo ir išleido JTO tipinių taisyklių (51) „vertimą“ į lietuvių kalbą (15), kuriame tarptautinės

nuostatos buvo tendencingai suklastotos ir atitiko (tai išaiškėjo vėliau – 1997-05-23 Seimo kontrolieriaus pažyma Nr 97/04-254, 333) grupinius korupcinius LIRT narių interesus dėl reabilitacijos programų finansavimo. Naujas 1997-04-29 LRV nutarimas Nr. 420 nepakeitė LIRT funkcijų, nes buvo remiamasi suklastoto JTO dokumento ir dėl to nepakeistų Lietuvos teisinių dokumentų nuostatomis.

Todėl iki šiol yra vykdoma reabilitacinė neįgaliųjų ugdymo politika, finansuojamos tarpusavyje nekoordinuotos specialiųjų poreikių asmenų neformaliojo ugdymo programos, nekontroliuojamas ir nevertinamas ugdymo paslaugų ir panaudojamų biudžeto lėšų efektyvumas, nerenkama ir nekaupiama jokia informacija šiais klausimais.

Vykdam tarptautines nuostatas reikėtų pakeisti LIRT funkcijas ir ją įpareigoti pateikti informaciją ŠMM apie bent per paskutinius penkerius metus specialiam ugdymui ir profesiniam rengimui išleistų biudžeto lėšų panaudojimo efektyvumą bei už jas įgytus ir sukaupus specialiojo ugdymo išteklius įvairiose valstybinėse ir visuomeninėse organizacijose. Šiuos išteklius būtina panaudoti specialiojo ugdymo reformos įgyvendinimui.

Taip pat reikėtų įpareigoti LIRT atidaryti informacijos biurą, rinkti ir sisteminti informaciją bei nusiskundimus iš visos Lietuvos (įvairių organizacijų ir atskirų asmenų), ją teikti vyriausybiniams institucijoms ir inicijuoti žinybų norminių dokumentų nuostatų pakeitimų bei naujų rengimą, atitinkamai valstybės politinėms nuostatomis ir neįgaliųjų lygių galimybių interesams.

6. Sutinkamai su demokratiniais valdymo principais ir lygių galimybių politika visos valstybės turėtų pripažinti visuomeninių organizacijų teisę atstovauti neįgaliuosius ir jų patariamąjį vaidmenį bei dalyvavimą plėtojant neįgaliųjų socialinę politiką valstybiniame, regioniniame ir vietiniame lygiuose, nustatant, planuojant ir įgyvendinant jos prioritetines kryptis, vertinant paslaugų teikimo kokybės kriterijus. Taip pat ekonomiškai ir kitaip remti ir pripažinti visuomeninių neįgaliųjų organizacijų reikšmę teikiant savitarpio pagalbą, vystant socialinius įgūdžius ir teikiant informaciją įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. (18 taisyklė)

Lietuvoje tik didžiosios šalies neįgaliųjų organizacijos, turinčios atstovus LIRT, turi galimybių įtakoti ir dalyvauti formuojant neįgaliųjų socialinę politiką valstybiniame lygyje. Tačiau LIRT šiuo metu vykdoma nekoordinuojamų tarpusavyje reabilitacinių programų finansavimo politika, neturint šiuolaikinius Europos standartus atitinkančios neįgaliųjų lygių galimybių nacionalinės programos, skatina visuomenines organizacijas kovoti tarpusavyje dėl vykdomų programų finansavimo, siekiant grupinių interesų ir taip atskiriant (dezintegruojant) neįgaliuosius ne tik nuo kitos visuomenės dalies (kuri laiko save “sveika”) bet ir tarpusavyje nevykdant savo tiesioginės pareigos įtakoti visų neįgaliųjų lygių galimybių valstybinės politikos formavimą ir jos įgyvendinimą.

To pasekoje visuomeninės organizacijos 10 metų vykdė valstybės kompetencijai priklausančias funkcijas ugdyti ir profesiskai rengti neįgaliuosius, o taip pat tobulinti atitinkamų specialistų kvalifikaciją (tai įvardinant neįgaliųjų socialinės reabilitacijos terminu), nors tam jos neturi nei specialistų, nei atitinkamų kontrolės institucijų, nei tinkamų resursų. Tokiu būdu valstybinės integruoto ugdymo politikos formavimo pagrindine kliūtimi gali tapti didžiausių neįgaliųjų organizacijų vadovų (LIRT narių) pasipriešinimas, nes vykdam specialiojo ugdymo reformą šios institucijos neteks didelės dalies joms dabar skiriamų (segreguotam ugdymui) valstybės lėšų arba už jas reikės atsiskaityti ne sau (kaip buvo iki šiol), bet už integruotą ugdymą atsakingai valstybinei institucijai.

Todėl rengiant specialiojo ugdymo politikos reformos strategiją, būtina tiksliai nurodyti konkrečias visuomeninių neįgaliųjų organizacijų funkcijas ir jų

galimybes įsijungti į bendrą nacionalinę programą, pripažįstant jų labai svarbią reikšmę bendros programos įgyvendinime.

7. Tinkamas įvairiuose lygiuose dirbančių kadrų rengimas, kurie planuoja, aprūpina ir teikia paslaugas neįgaliesiems atitinkamų programų rėmuose (19 taisyklė), yra viena iš akivaizdžiausių lygių galimybių neįgaliesiems įgyvendinimo priemonių. Jungtinės tautos įpareigoja valstybes užtikrinti tinkamą valdžios darbuotojų ir specialistų, kurie administruoja ar teikia paslaugas neįgaliesiems, rengimą akcentuojant neįgaliųjų lygių galimybių ir jų pilnaverčio dalyvavimo visuomenėje principą. Nurodoma, kad į rengimo programas turėtų būti įtraukti neįgalūs dėstytojai, instruktoriai ar patarėjai. Ypatinę strateginę svarbą turi bendruomenės darbuotojų (savanorių) rengimas, suteikiant jiems tinkamų nuostatų, žinių, technologinių ir darbo įgūdžių darbui su neįgaliais žmonėmis. Į šias programas turėtų būti įtraukti neįgalūs asmenys, jų tėvai ir globėjai, rūpintojai bei kiti bendruomenės nariai.

Lietuvoje yra rengiami socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai ir taikomosios fizinės veiklos specialistai su aukštuoju išsilavinimu. Tačiau jų statusas visuomenėje yra žemas, nes darbas su specialiujų poreikių asmenimis specialiosiose institucijose nėra prestižinis, visuomeninių neįgaliųjų organizacijų darbas nepakankamai įvertintas ir šalyje vykdoma segregacinė politika. Taikomosios fizinės veiklos (TFV) specialistai iš viso negali gauti darbo pagal specialybę (nors jų poreikis yra didelis), nes Lietuvos kūno kultūros ir sporto departamentas per 5 metus ne tik neparengė Kūno kultūros ir sporto įstatymo pataisų pagal neįgaliųjų lygių teisų ir galimybių politiką, bet net nesugebėjo parengti poįstatyminių dokumentų, užtikrinančių TFV specialistams teisę dirbti su neįgaliaisiais.

Neįgaliųjų dėstytojų dalyvavimas studijų programose rengiant specialistus darbui su specialiujų poreikių asmenimis valstybiniu požiūriu niekur neakcentuojamas.

Daugumos aukštųjų mokyklų pedagoginio profilio specialistų studijų programose nėra specialiosios pedagogikos ir psichologijos modulių.

Lietuvoje iš viso nesprendžiamas klausimas apie bendruomenės savanorių darbuotojų rengimą ir jų valstybinį statusą, nes laikomasi labai atsilikusio principo, kad savanoriais gali dirbti visi kas nori ir bet kaip, nes jiems nemokamas atlyginimas.

Visus čia paminėtus kadrų darbui su neįgaliais asmenimis rengimo klausimus valstybiniu mastu turėtų reglamentuoti ir spręsti ŠMM pasiteekusi kitas vyriausybės institucijas ir nevyriausybines neįgaliųjų organizacijas.

8. Viena iš būtiniausių priemonių valstybės mastu įgyvendinti neįgaliųjų lygias galimybes visuomenės gyvenime yra neįgaliųjų nacionalinių programų kontrolė ir jų įvertinimas (20 taisyklė). Valstybės, artimai bendradarbiaujant su neįgaliųjų organizacijomis, įpareigojamos parengti nacionalinių programų ir jose teikiamų paslaugų vertinimo kriterijus bei terminiją iš anksto, t.y. dar nacionalinių programų planavimo bei jų koncepcijos kūrimo pradiniam etape. Valstybės turi periodiškai ir sistemiškai pagal numatytus kriterijus vertinti nacionalines neįgaliųjų programas ir informuoti visuomenę apie vertinimo pagrindus ir rezultatus.

Lietuvoje iki šiol valstybinių lygiu nebuvo patvirtinta nacionalinė neįgaliųjų lygių galimybių įgyvendinimo visuomenėje programa, todėl nei apie jos kontrolę nei apie vertinimo kriterijus kalbėti netenka. Valstybės lėšomis finansuojama valstybinė neįgaliųjų reabilitacijos programa (susidedanti iš atskirų tarpusavyje nekoordinuojamų programų) dešimt metų (nuo 1992-ųjų) buvo vykdoma nekontroliuojant nei jos efektyvumo, nei teikiamų paslaugų kokybės. Buvo vykdoma tik finansų panaudojimo kontrolė. Dabartinė reabilitacijos programų valdymo

sistema net negali užtikrinti nepriklausomos kontrolės ar ekspertizės. Didžiausios apimties reabilitacijos programas vykdančių visuomeninių organizacijų vadovai yra LIRT nariai, todėl balsuodami už bendrą reabilitacijos programą ir jos finansavimą balsuoja už save, programų vykdymo rezultatus pateikia savo pavaldiniams (t. y. tai pačiai LIRT pavaldžiam vykdomajam komitetui), o vėliau galutinai vėl patys balsuoja už savo darbo rezultatus. Atliekantys „nepriklausomą“ ekspertizę ekspertai taip pat vykdo atitinkamas reabilitacijos programas, todėl, „ekspertuodami“ vienas kito programas, ekspertai turi pagrindą ir sąlygas bei gali būti suinteresuoti neobjektyvumu. Be to, dalis ekspertų anksčiau (iki 97-04-29 LRV nutarimo Nr. 420) patys buvo LIRT nariais ir, kaip valstybės kontrolė 1997 metais buvo nustačiusi, nekontroliuojamai naudojo valstybės biudžeto lėšas.

Todėl, siekdama įgyvendinti realią specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje, ŠMM turėtų būti atsakinga už valstybinės specialiųjų poreikių asmenų ugdymo programos įgyvendinimo, paslaugų teikimo bei finansų panaudojimo efektyvumo kontrolę, iš anksto nustačiusi ir paskelbusi šios kontrolės vykdymo kriterijus.

9. Tam, kad būtų galima pasinaudoti tarptautine patirtimi ir pagalba įgyvendinant neįgaliųjų lygių galimybių valstybinę politiką, JTO savo narėms – valstybėms nurodė (22 taisyklė) būtinumą bendradarbiauti su JTO ir kitų tarptautinių organizacijų specializuotomis bei tarpvyriausybėmis institucijomis, prireikus įtraukti neįgaliųjų klausimus į bendras tarpvalstybines derybas standartų, keitimosi informacija ir politikos plėtros derinimo aspektais, skatinti ir remti tarptautinį pasikeitimą žiniomis ir patirtimi tarp visuomeninių neįgaliųjų organizacijų, mokslinių tiriamųjų institucijų ir pavienių mokslininkų, specialistų grupių ir t. t.

Tarptautinis bendradarbiavimas Lietuvos neįgaliųjų lygių galimybių socialinėje politikoje 10 metų buvo vykdomas mistifikacijos (sąmoningo apgaudinėjimo) pagrindu tariamai socialiai integruojant neįgalius asmenis, bet vykdant segregacinę neįgaliųjų reabilitacijos politiką, netiksliai išvertus į lietuvių kalbą JTO Lygių teisių ir galimybių neįgaliesiems dokumento politines nuostatas.

Lietuvos socialinės politikos grupė ir Socialinių reikalų ir darbo ministerija 1996–2002 metais, naudodamos JTO subsidijas ir Pasaulio banko paskolos lėšas, skirtas socialinės politikos ir socialinių paslaugų plėtrai Lietuvoje, nepanaudojo jų socialinės neįgaliųjų integracijos politikai plėtoti.

Šios lėšos taip pat nebuvo panaudotos specialiųjų poreikių asmenų (SPA) integruoto ugdymo politikai kurti ir paslaugoms teikti, tačiau ŠMM 2001 metais aktyviai vykdė tarptautinį bendradarbiavimą Europos lygyje, kai Lietuva stebėtojos teisėmis buvo priimta į Europos Specialiojo ugdymo plėtros agentūrą. Kadangi stebėtojos statusas neužtikrina visiškų bendradarbiavimo teisių ir sąlygų, todėl būtina siekti tikros narystės šioje organizacijoje. Tai suteiktų galimybę Lietuvai realiai plėtoti ir įgyvendinti Europos Komisijos pripažintą specialiųjų poreikių asmenų lygių galimybių integruoto ugdymo politiką bei gauti papildomą finansavimą metodinės literatūros vertimams bei dalyvavimui projektuose, finansuojamiems Europos Komisijos lėšomis.

Lietuvos Vyriausybė skatino neįgaliųjų lygių galimybių socialinėje politikoje studijų ir mokslo srities europinį bendradarbiavimą Sokrates/Erasmus programų rėmuose Šiaulių universitete ir Lietuvos kūno kultūros akademijoje (LKKA). Tačiau šių programų rezultatai nepilnai panaudojami arba net ignoruojami plėtojant neįgaliųjų socialinę politiką vyriausybinių institucijų lygyje. (Pvz. Kūno kultūros ir sporto departamentas atsisakė skirti savo atstovą į Europos teminio tinklo projekto – THENAPA – nacionalinę grupę, ją ignoravo, neteikė valstybinės informacijos ir iki šiol nepripažįsta 24 Europos šalių bendrai priimtų nuostatų taikomosios fizinės veiklos srityje).

2. Lietuvos specialiojo ugdymo reformos strategijos tikslas ir jos įgyvendinimo principai

Specialiojo ugdymo reformos (toliau Reformos) pagrindinis tikslas yra įgyvendinti specialiųjų poreikių asmenų (SPA) lygių teisių ir galimybių politiką (atitinkančią JTO ir ES reikalavimus bei akcentuojančią integracinę (inkliuzinę) ugdymą) tenkinant jų specialiuosius ugdymo(si) poreikius.

Siekiant įgyvendinti SPA švietimo reformą Lietuvoje, reikėtų laikytis šių pagrindinių strategijos principų:

1. Atsisakyti medicininio–reabilitacinio modelio ir įdiegti socialinį–ugdymo modelį SPA ugdymo politikoje Lietuvoje
2. SPA ugdymą įjungti į bendrą Lietuvos ugdymo sistemą visuose lygiuose, laikantis bendrųjų (prieinamumo, kontekstualumo, efektyvumo, tęstinumo) ir specialiųjų (integracijos, visuotinio, ugdymo funkcionalumo ir visapusiškumo) ugdymo principų.
3. Individualizuoti SPA ugdymą, tenkinant jų specialiuosius ugdymo(si) poreikius tikslu teikti jiems išsilavinimą pagal jų galimybes.
4. Laikytis demokratijos principų administruojant ugdymo paslaugas SPA, tiksliai atskiriant ir nustatant vyriausybinių, savivaldybių, visuomeninių ir privačių institucijų ir organizacijų valdymo, organizavimo, vykdymo, atskaitomybės, atsakomybės, kontrolės ir patariamąsias funkcijas.
5. SPA ugdymo finansavimą įtraukti į bendrą šalies švietimo finansavimo sistemą, numatant specialiųjų ugdymo(si) poreikių finansavimą įvairiuose lygiuose ir siekiant efektyvaus lėšų panaudojimo ugdymo procesui.

3. Specialiojo ugdymo reformos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje pagrindiniai uždaviniai ir priemonės

Remiantis Europos Sąjungos šalių patirtimi, tarptautinės šalių bendrijos rekomendacijomis ir pateikta situacijos Lietuvoje analize yra keliami šie uždaviniai SPA ugdymo reformos strategijos įgyvendinimui valstybės politikos, valdymo, kokybiškų švietimo paslaugų teikimo ir finansavimo srityse:

1. Peržiūrėti visus Lietuvos įstatymus ir norminius dokumentus, susijusius su SPA ugdymu, ir pasiūlyti jų pataisas, atitinkančias Reformos tikslus ir Strategijos principus valstybės politikos, jos valdymo ir kontrolės srityje, siekiant išvengti dualizmo švietimo sistemoje, sumažinti centralizaciją jos valdyme ir suderinti labai gilius žinybinius prieštaravimus teisiniuose dokumentuose, kurie trukdo įgyvendinti Reformą.
2. Suderinti ir parengti tinkamą teisinę bazę ir numatyti kitas priemones siekiant teikti kokybiškas ugdymo paslaugas SPA, kelti pedagogų profesionalumą, didinti asmens interesų reikšmę ugdymo procese, kuo objektyviau vertinti asmenų specialiuosius poreikius, vengiant per didelio procedūralizmo, tinkamai aprūpinti ir panaudoti sukaupus išteklius.
3. Vykdyti tinkamą SPA ugdymo finansavimo politiką, skatinančią jų integracijos procesus, remiantis tarptautine patirtimi bei rekomendacijomis ir realia finansinės padėties ir lėšų panaudojimo specialiajame ugdyme analize.
4. Į valstybinių SPA ugdymo programų vykdymą įtraukti visuomenines neigaliųjų organizacijas, teikiant atitinkamas ugdymo paslaugas pagal jų kompetenciją ir kontroliuojant paslaugų kokybę.
5. Pasinaudoti visomis tarptautinio bendradarbiavimo galimybėmis, padedančiomis įgyvendinti Specialiojo ugdymo reformą Lietuvoje.

Strategijos įgyvendinimo priemonės

Eil. Nr.	Priemonė	Priemonės paaiškinimai	Įvykdymo terminas	Atsakingas vykdytojas
1	Naujai išversti "UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities".	Priimti sprendimą uždrausti vartoti šio JTO dokumento vertimą į lietuvių kalbą (15). Kol kas teisiniuose dokumentuose leisti remtis tik į dokumento originalu.	2002	Lietuvos invalidų reikalų taryba (LIRT) LR Vyriausybė
2	Organizuoti formalią atitinkamų atsakingų suinteresuotų institucijų ir asmenų argumentuotą diskusiją ir galutinai nuspręsti dėl specialių sąvokų aiškinimo ir vartojimo specialiųjų poreikių asmenų ugdymo srityje.	Specialias sąvokas ir jų sampratą derinti su tarptautiniais specialiųjų poreikių asmenų ugdymo politikos principais, sąvokų tarptautinio vartojimo reikšmėmis bei lietuvių kalbos vartojimo taisyklėmis. Neturint unifikuotos terminijos neįmanoma sukurti pilnai veikiančios ir vienodai suprantamos socialinės ugdymo sistemos.	2002	ŠMM
3	Pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymą (1996)	Pakeisti pagal JTO taisyklių originalo nuostatas, pagal naują Švietimo įstatymą, atsiskyti reabilitacijos modelio ir medicinos vyravimo ugdymo bei profesinio rengimo srityje ir t.t.	2002	LRV LIRT
4	Pakeisti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-04-29 nutarimo Nr. 420 nuostatas	Priskirti LIRT jai priklausančias (JTO rekomenduotas) funkcijas – koordinuoti valstybinę neįgalųjų lygių galimybių socialinės integracijos politiką visose visuomenės veiklos srityse, rinkti, kaupti atitinkamą informaciją Lietuvoje, ją teikti Vyriausybės žinybinėms institucijoms bei inicijuoti atitinkamų norminių dokumentų pataisų ir papildymų rengimą. Atsisakyti dezintegracinio reabilitacinio neįgalųjų socialinės politikos modelio ir tarpusavyje nekoordinuotų reabilitacijos (tame tarpe ir ugdymo) programų finansavimo per LIRT, tam parengus tinkamą nacionalinę neįgalųjų socialinės integracijos programą. Programoje numatyti vyriausybinių žinybų, apskrities ir savivaldybių institucijų, neįgalųjų organizacijų funkcijas vykdomose programose ir jų įgyvendinimo, paslaugų teikimo kokybės valstybinės kontrolės mechanizmus..	2002	LRV LIRT
5	Galutinai parengti naują Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą	Pirminis variantas jau parengtas atitinkamai JTO ir ES rekomendacijoms, į bendrą švietimo sistemą integruojant visų lygių SPA ugdymą. Dabar teikiamos pastabos.	2002	LR Švietimo ministerija (ŠMM)
6	Pakeisti ir papildyti Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymą	Pakeisti pagal naują Švietimo įstatymą, panaikinti vidinius prieštaravimus ir neatitikimą tarptautiniams dokumentams bei vėliau išleistiems ŠMM įsakymams 2000 Nr. 158, 259/153, pripažinti SPA fizinį ugdymą, tiksliai atskirti visų institucijų (įskaitant ir visuomeninių) kompetenciją ir t.t.	2003	ŠMM
7	Patikslinti ŠMM ir kt. 2000 m. įsakymus Nr. 158; 259/153; 916/385; 1221/527/83; 1056; 1057	Patikslinti ir suderinti tarpusavio nuostatas, visiems SPA taikant vienodą ugdymo (ne reabilitacinį) modelį, nedubliuojant pedagoginių psichologinių tarnybų funkcijų ir vengiant per didelio procedūralizmo, pripažįstant specialistų kompetenciją ir jos būtinumą, SPA interesų pirmenybę ir t.t.	2002	ŠMM derinant su Sveikatos apsaugos (SAM) ir Socialinės apsaugos ir darbo (SADM) ministerijomis
8	Papildyti pagrindinio profesinio	Papildyti nuostatomis dėl SPA lygių teisių ir	2002	ŠMM derinant

	mokymo ir neformalaus suaugusiųjų švietimo teisinius aktus	galimybių profesinio rengimo ir švietimo srityse, remiantis JTO Taisyklių ir EK naujos neįgalųjų strategijos rekomendacijomis.		su SRDM
9	Papildyti Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymą arba parengti jį papildantį norminį dokumentą	Remiantis JTO rekomendacijomis papildyti nuostata dėl lygių galimybių SPA įstoti ir studijuoti aukštosiose mokyklose, atsižvelgiant į jų specialiuosius poreikius ir dėl privalomo specialiosios pedagogikos ir psichologijos modulio įvedimo pedagoginio profilio specialistams.	2002	ŠMM Aukštojo mokslo ir studijų departamentas
10	Parengti ir priimti atskirą norminį dokumentą dėl aukštojo mokslo studijų SPA	Įvertinus SPA poreikius ir galimybes aukštajame moksle, nustatyti tų poreikių tenkinimo sąlygas, jų organizavimą ir finansavimo galimybes.	2003	ŠMM Aukštojo mokslo ir studijų departamentas (AMSD)
11	Pakeisti kai kurias Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo pakeitimo įstatymo nuostatas	Atsisakyti neįgalųjų socialinės reabilitacijos ir kūno kultūros ir sporto organizavimo ir valdymo teisinių pagrindų reguliavimo kompetencijos sveikatos sistemoje, suderinant šios srities Sveikatos įstatymo nuostatas su Sveikatos draudimo įstatymo nuostatomis ir JTO rekomendacijomis.	2003	SAM
12	Pakeisti LRV 1992-02-25 nutarimą Nr.123 dėl Valstybinės medicinos socialinės ekspertizės komisijos nuostatų	Atsisakyti privilegijos gydytojams spręsti dėl invalidų ugdymo, mokymo ir darbo pobūdžio bei profesinio ir socialinio reabilitavimo, sutinkamai su JTO dokumento originalo ir EK rekomendacijomis.	2002	LRV SAM
13	Pakeisti, pataisyti ir legalizuoti 1996 medicininę normą reabilitacijos ir atstatomojo gydymo institucijoms. MN: 12, 1996.	Ši MN priimta netiksliai išversto JTO Tipinių taisyklių dokumento lietuvių kalba ir nepakeisto Invalidų socialinės integracijos įstatymo pagrindu. Būtina atskirti ligonių ir neįgalųjų asmenų medicininę reabilitaciją, nurodant pastarųjų specialiuosius poreikius šioje srityje. Medicininės reabilitacijos priemonės nepriskirti: alternatyviojo bendravimo, specialiojo ugdymo, aklių ir proto negalią turinčių asmenų fizinės reabilitacijos, logopedinės pagalbos ir t.t. teikiant valdymo privilegijas fizinės medicinos ir reabilitacijos gydytojams ir kt. Išsiaiškinti, kur pradingo 1996-12-06 sveikatos ministro įsakymas Nr. 641, nes nei jis, nei MN 12 nepasirodė "Valstybės žiniuose", ir kodėl šios nelegalios formos pagrindu buvo priiminėjami kiti jau "legalūs" įsakymai.	2002	SAM
14	Pakeisti kai kurias 1998-04-02 SM įsakymo Nr. 181 "Dėl sveikatos priežiūros įstaigų gydytojų konsultacinės komisijos nuostatų" nuostatas	Atsisakyti nuostatų, jog gydytojas atleidžia neįgalius asmenis nuo fizinio ugdymo, sprendžia klausimus dėl vaikų iki 16 ugdymo vietos.	2002	SAM
15	Pakeisti kai kurias 1999-02-25 SM įsakymo Nr. 92 "Dėl ligonių reabilitacijos, sveikatą grąžinamojo ir antirecidivinio gydymo organizavimo" nuostatas	Šis įsakymas yra priimtas neteisėtai veikiančios MN 12: 1996 pagrindu. Atskirti ligonių medicininę reabilitaciją nuo invalidų reabilitacijos (atitinkamai JTO reikalavimams), atsisakyti gydytojams reabilitologams ir tam tikroms reabilitacijos institucijoms suteikiamų labai didelių privilegijų invalidų reabilitacijos srityje. Remiantis MN: 12, neįgalieji asmenys dėl galvos ir nugaros smegenų pažeidimų, o taip pat aklieji, silpnaregiai ir kurtieji priskiriami ligonių statusui ir t.t.	2002	SAM
16	Pataisyti ir papildyti Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto įstatymą.	Pagal JTO Tipinių taisyklių dokumento originalo ir EK naujos neįgalųjų strategijos nuostatas ir rekomendacijas panaikinti nuostatas, diskriminuojančias neįgaliuosius ir su jais dirbančius specialistus, ir įstatymo papildymais užtikrinti jų lygias teises bei galimybes fizinio ugdymo ir sporto srityje. Siūlymai dėl įstatymo pakeitimų ir papildymų jau prieš 2,5 metų yra pateikti Kūno kultūros ir sporto departamentui (KKSD)	2002	KKSD
17	Pataisyti Lietuvos Respublikos	Specialiųjų poreikių asmenų ugdymą, jų profesinį	2003	SADM

	socialinių paslaugų įstatymą	rengimą (visose institucijose) priskirti socialinių paslaugų sričiai ir švietimo sistemos kompetencijai, derinant su kitomis socialinėmis paslaugomis ir atitinkamų institucijų kompetencija, tiksliai apibrėžiant jų funkcijas bei būtinumą bendradarbiauti.		
18.	Atlikti išsamius tyrimus specialiojo ugdymo įstaigose dėl ugdymo proceso aprūpinimo, specialistų kvalifikacijos, specialiųjų ugdymo priemonių kokybės, jų apskaitos ir panaudojimo dirbant su įvairių negalių tipų ir sunkumo laipsnių asmenims ir t.t. Tyrimų rezultatus apibendrinti	Parengtas klausimyno projektas yra pateikiamas kartu su šiuo Strategijos projektu. Atlikus tyrimo rezultatų apibendrinimą, jie bus panaudoti specialiojo ugdymo institucijų reformavimo į paramos centrų strategijos kūrimui	2002	LKKA Taikomosios fizinės veiklos katedra (TFV) ŠMM
19	Parengti specialiųjų mokyklų reformavimo į paramos centrų strategijos projektą	Remiantis atliktais tyrimais ir objektyvia situacija bei JTO ir kitomis tarptautinėmis rekomendacijomis	2003	ŠMM TFV katedra
20	Atlikti ir apibendrinti išsamius tyrimus visose Lietuvos aukštojo mokslo institucijose įvertinant specialiųjų poreikių asmenų kontingentą, jų pasiskirstymą, pasirinktas specialybes, jų specialiuosius poreikius, jų tenkinimo laipsnį ir t.t.	Parengtas klausimyno projektas yra pateikiamas kartu su šiuo Strategijos projektu. Atlikus tyrimo rezultatų apibendrinimą, jie bus panaudoti Specialiųjų poreikių asmenų aukštojo mokslo plėtotei, sudarant jiems lygias teises ir galimybes.	2003	LKKA Taikomosios fizinės veiklos katedra (TFV) AMSD
21	Parengti specialiųjų poreikių asmenų aukštojo mokslo plėtotės strategijos projektą	Remiantis atliktais tyrimais ir objektyvia situacija bei JTO ir kitomis tarptautinėmis rekomendacijomis	2003	AMSD TFV katedra
22	Parengti specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimo nuostatų projektą įvairių specialiųjų poreikių asmenų kategorijoms.	Remtis šalies ir Europos valstybių patirtimi bei rekomendacijomis.	2002	ŠMM
23	Atlikti išsamius SPA profesinio rengimo esamos padėties tyrimus ir parengti integruoto profesinio rengimo strategijos projektą	Remiantis JTO ir EK nuostatomis ir rekomendacijomis.	2003	ŠMM SADM
24	Parengti norminį dokumentą dėl bendruomenės savanorių darbuotojų darbui su neigaliais asmenimis programų rengimo ir jų valstybinio statuso	Kartu su visuomeninėmis neigaliųjų organizacijomis parengti savanorių rengimo programą darbui su tam tikro kontingento specialiųjų poreikių asmenimis ir/arba tam tikroms paslaugoms teikti, nustatyti savanorių teises, pareigas bei atsakomybę. Suteikti pirmenybę neigaliesiems jų tėvams ir globėjams būti apmokytai savanoriais bendruomenėje.	2003	ŠMM LIRT Neigaliųjų organizacijos
25	Parengti SPA ugdymo finansavimo politikos modelio, skatinančio specialiojo ugdymo reformą, projektą	Remiantis realia esamos padėties analize, iki šiol panaudotų įvairiose žinybose specialiajam ugdymui lėšų apskaičiavimu, jų panaudojimo tikslingumu ir efektyvumu. Pagal labai išsamių tarptautinių tyrimų duomenis ir Europos šalių patirtį bei ES rekomendacijas (23) pasirinkti ir pritaikyti atitinkamus finansavimo modelius arba jų variantus.	2003	ŠMM LR finansų ministerija
26	Siekti pilnos Lietuvos narystės Europos Specialiojo ugdymo plėtros agentūroje ir kitose šios srities tarptautinėse organizacijose	Tai būtina priemonė, suteiksianti Lietuvai galimybę realiai plėtoti ir įgyvendinti Europos Komisijos pripažintą specialiųjų poreikių asmenų lygių galimybių integruoto ugdymo politiką.	2002	ŠMM

IV. LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomaitienė R., Mikelkevičiūtė J. The national model of disability and adapted physical activity for disabled//Ugdymas, kūno kultūra ir sportas. – 1999, Nr. 4 (33), p. 5-15.
2. Adomaitienė R., Mikelkevičiūtė J., Samsonienė L. The national annual report, THENAPA, Lithuania, 2000, [http:// www.kuleuven.ac.be/thenapa](http://www.kuleuven.ac.be/thenapa)
3. Adomaitienė R., Mikelkevičiūtė J., Samsonienė L. Annual written report (2000/2001) about investigations within THENAPA in Lithuania, 2001 [http:// www.kuleuven.ac.be/thenapa](http://www.kuleuven.ac.be/thenapa)
4. Aidukienė T. (2001, liepa) Lietuva šiandien: demokratinės visuomenės ir atviros mokyklos kūrimo kelyje. Pranešimas skaitytas APPLE – 2001 seminare, Kaunas.
5. Asmens specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro, sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2000-10-04 įsakymas Nr. 1221/527/83//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 85-2608.
6. Autorius nežinomas. The disabled and their habitat in Lithuania. <http://www.un.lt/HDR/1996/C12/CHAPT/CHAPT12.HTM> , European - agency org., 1996, 7p.
7. Bagdonas A. Specialiojo ugdymo įstatymo įgyvendinimo programa. – 2000. Projektas pateiktas Lietuvos Respublikos Vyriausybei.
8. Declaration of the social partners on the employment of people with disabilities. (1998) ETUC, CEEP and UNICE/UEAPME compendium, http://www.europa.eu.int/comm/dg05/social/social/news/declaration_en.htm
9. Dėl LR ŠMM įsakymo 2000 02 22 Nr. 158 “Dėl specialiųjų poreikių asmenų priėmimo į specialiojo ugdymo įstaigą” dalinio pakeitimo. Švietimo ir mokslo ministro 2000-04-17 įsakymas Nr. 429// Valstybės žinios. – 2000, Nr. 33-940.
10. Duomenys, paskaičiuoti pagal LR švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo organizavimo skyriaus duomenis. – 2001.
11. Hegarty S. International perspectives on special educational reform// European Journal of Special Needs Education. – 1998, Vol.13, Nr. 1, p.112-115.
12. HELIOS II (1996) Integration in Education. Moving from one educational level to another: preparing for transition. Thematic group No 10, Exchange activities and information.
13. Invalidumo nustatymo ir socialinės apsaugos priemonių neįgaliesiems reformos koncepcija (2001). Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, <http://www.socmin.lt/proj/Invalid> konc.htm . Lietuvos vyriausybės patvirtinta 2001-02-12
14. Kerzner Lipsky D. & Gartner A. International perspectives on special educational reform// European Journal of Special Needs Education. – 1998, Vol.13, Nr. 1, p.128-133.
15. Klimavičiaus R., Žulys G ir Kriškčiūnas A. Tipinės taisyklės kaip žmonėms su negalia teikti lygias galimybes. Lietuvos invalidų reikalų taryba prie Lietuvos respublikos vyriausybės. – 1994, Vilnius.
16. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas (2000-03-21 Nr. VIII-1586).
17. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas (1991-11-28 Nr. I-2045)//Valstybės žinios. – 1991, Nr. 36-969.
18. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymo ...papildymo ir pakeitimo įstatymas (1996-10-22 Nr. I-1587) .
19. Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto įstatymas (1995-12-20 Nr. I-1151).
20. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas

21. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998-12-15 Nr. VIII-969)/Valstybės žinios. – 1998, Nr. 115-3228.
22. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (1998-07-02 Nr. VIII-854).
23. Loxley A. & Thomas G. (1997) From Inclusive Policy to the Exclusive Real World: an international review//Disability & Society, Vol. 12, No. 2, pp. 273-291.
24. Marchesi, A. International perspectives on special educational reform. European Journal of Special Needs Education. – 1998, Vol.13, Nr. 1, p.116-127.
25. Marteckaitė A. Mokinių sveikata kasmet prastėja//Respublika. – 2001, rugpjūčio 20, p. 23.
26. Meijer J. W. (Ed.) Integration in Europe: provision for Pupils with Special Educational Needs. European Agency for Development in Special Needs Education. – 1998.
27. Meijer J. W. (Ed.) Financing in Special Needs Education. European Agency for Development in Special Needs Education. – 1999.
28. MN 12:1996 Sveikatos priežiūros įstaigos akreditavimo specialieji reikalavimai. Reabilitacijos ir sanatorinės gydymo įstaigos (padaliniai). Sveikatos apsaugos ministro 1996-12-06 įsakymas Nr. 641.
29. Moksleivių mokymo namuose organizavimo tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro ir sveikatos apsaugos ministro 2000-03-16 įsakymas Nr. 259/153//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 25-654.
30. Pagrindinio profesinio mokymo įstaigų tinklo optimizavimo programa. Švietimo ir mokslo ministro 2000-05-05 įsakymas Nr. 496.
31. Pagrindinio profesinio mokymo programų bendrieji reikalavimai. Švietimo ir mokslo ministro 2001-07-18 įsakymas Nr. 1167.
32. Parrish T.B. (1995) Criteria for effective special education funding formulas. Palo Alto: CSEF.
33. Republic of Lithuania. Social policy and community social services development project. (1977 - 2001). Report Nr. 15376 LT. The World Bank.
34. Rodrigues D. (Edt.) (1994) Helios European Seminar. School and integration in EUROPE. Portugal, Lisbon, 15-17 December.
35. Salamankos deklaracija: Specialusis ugdymas ir jo vystymo metmenys//Švietimo naujovės. – 1996, Nr.1, p. 3-20.
36. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos misija, strateginiai tikslai ir programos. Strateginis veiklos planas. – 2001.
37. Socialinės plėtros grupė – SPG prie Socialinių reikalų ir darbo ministerijos. Užimtumas ir švietimas, 4 skyrius. Leidinyje: Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. – 1997, <http://www.un.lt/HDR/1997/lt/skyrius4/sk43.htm> , 10 psl.
38. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinių paslaugų katalogas. – 1997, Vilnius.
39. Soriano V. (Ed.) Teacher support. Organization of Support for Teachers Working with Special Needs in Mainstreamed Education. European Agency for Development in Special Needs Education. – 1999.
40. Soriano V. (Ed) Early Intervention in Europe: Organization of Services and Support for Children And their Families. European Agency for Development in Special Needs Education. – 1998.
41. Specialiojo ugdymo skyrimo tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro 2000-08-17 įsakymas Nr. 1056//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 71-2214.
42. Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo specialiųjų poreikių ikimokyklinio amžiaus vaikams namuose teikimo tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro ir sveikatos apsaugos ministro 2000-07-05 įsakymas Nr. 916/385//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 66-2004.
43. Specialiųjų poreikių asmenų priėmimo į specialiojo ugdymo įstaigą tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro 2000-02-22 įsakymas Nr. 158//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 17-421.
44. Strolaitė S. Neigaliųjų švietimo politika ir praktika//Lygios galimybės neigaliesiems: Lietuvos socialinės politikos invalidumo srityje analizė. Rekomendacijos ir ataskaita, Socialinės politikos grupė. – 1998, Vilnius, p. 79-85.
45. Strolaitė S. Dėl apskričiai pavaldžių specialiųjų internatinių mokyklų kontingento. 2001-05-17 pažyma Nr. 24-02-01-77.

46. Sveikatos priežiūros įstaigos gydytojų konsultacinės komisijos nuostatai. Sveikatos apsaugos ministerijos 1998-04-02 įsakymas Nr. 181.
47. Švietimo ir mokslo ministerijos misija, strateginiai tikslai ir programos. – 2001.
48. Švietimo įstaigos specialiojo ugdymo komisijos sudarymo ir darbo organizavimo tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro 2000-08-17 įsakymas Nr. 1057//Valstybės žinios. – 2000, Nr. 71-2215.
49. The European Union Disability Strategy. (1996) http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/disable/strategy_en.htm
50. The New Disability Policy Framework. (1996) http://www.europa.eu.int/comm/employment_soc-prot/di.../framework_en.ht
51. UN. United Nations. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. A/RES/48/96 85th plenary meeting 20 December 1993.
52. UNESCO. Education Children and Young People with Disabilities: principles and the Review of Practice. – 1993, Paris: UNESCO.
53. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs education: World conference on special needs education: Access and Equality. – 1994, New York: UNESCO.
54. Valstybinės socialinės ekspertizės komisijos laikinieji nuostatai. LR vyriausybės 1992 vasario 25 d. nutarimas Nr. 123.